

Κωνσταντίνου Χαριλ. Καραγκούνη

Άναπληρωτοῦ Καθηγητοῦ «Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς» τῆς Ἀ.Ἐ.Ἀ.Α.

«Τὸ χέρι στὸν κέρσορα γιὰ τὴν *StathisSeries*»

Περὶ Σχεδιασμοῦ τῆς Ἡλεκτρονικῆς Μουσικῆς Σημαδοσειρᾶς *StathisSeries*

Προεργασία. Πρῶτος σχεδιασμός. Συμβολὴ στὴν χάραξη τῆς σημαδοσειρᾶς *Stathis Series*. Τὸ νὰ μαθητεύεις ἐργαζόμενος πλάι στὸν Γρ. Θ. Στάθη. Πρῶτη ἀτελὴς μεταχείριση τῆς σημαδοσειρᾶς. Χρήση τῆς σὲ ὑπολογιστὲς Mac. Ὁλοκλήρωση σημαδοσειρᾶς γιὰ τὴν Νέα Μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας. Λειτουργικὴ χρήση τῆς σὲ συμβατὸ ἠλεκτρονικὸ ὑπολογιστὴ (PC) στὸ MS Office Word γιὰ Windows. Ἐλεύθερη προσφορὰ τῆς πρὸς ἅπανα τὴν ἱεροψαλτικὴ κοινότητα.

Εισήγηση στὸ Ἡ' Διεθνὲς Συνέδριο Μουσικολογικὸ καὶ Ψαλτικὸ
«Θεωρία καὶ Πράξη τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης»,

ποὺ διοργάνωσε τὸ Ἴδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας
τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος,
(Ἀθήνα, 15-18/12/2021)

μὲ θέμα, **Ἡ Μουσικὴ Τυπογραφία τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης**
200ῆ Ἐπέτειος 1820 / 1821 - 2021

Κωνσταντίνου Χαρίλ. Καραγκούνη

Αναπληρωτοῦ Καθηγητοῦ «Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς» τῆς Ἀ.Ἐ.Ἀ.Ἀ.

«Τὸ χέρι στὸν κέρσορα γιὰ τὴν StathisSeries»

Περὶ Σχεδιασμοῦ τῆς Ἡλεκτρονικῆς Μουσικῆς Σηματοσειρᾶς StathisSeries

Προεργασία. Πρῶτος σχεδιασμός. Συμβολή στὴν χάραξη τῆς σηματοσειρᾶς Stathis Series. Τὸ νὰ μαθητεύεις ἐργαζόμενος πλάι στὸν Γρ. Θ. Στάθη. Πρώτη ἀτελῆς μεταχείριση τῆς σηματοσειρᾶς. Χρήση τῆς σὲ ὑπολογιστὲς Mac. Ὁλοκλήρωση σηματοσειρᾶς γιὰ τὴν Νέα Μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας. Λειτουργικὴ χρήση τῆς σὲ συμβατὸ ἠλεκτρονικὸ ὑπολογιστὴ (PC) στὸ MS Word τοῦ Office γιὰ περιβάλλον Windows. Ἐλεύθερη προσφορὰ αὐτῆς πρὸς ἅπασα τὴν ἱεροψαλτικὴ κοινότητα.

Κύριε Πρόεδρε τῆς Συνεδρίας, ἀγαπητὴ συνάδελφε καὶ παραδερφέ, Δημ. Μπαλαγεῶργο, σὲ εὐχαριστῶ πολὺ γιὰ τὴν παραχώρηση τοῦ διαδικτυακοῦ βήματος·

ὅπως, ἐπίσης, εὐχαριστῶ τὸν Διευθυντὴ τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας, Ὁμότιμο Καθηγητὴ τοῦ Ἐ.Κ.Π.Ἀ., Γρ. Θ. Στάθη, διότι μὲ δική του προτροπὴ καὶ ἐνθάρρυνση ἔλαβα τὴν παρρησία -τόσο μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ, ὅσο καὶ μὲ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ τῆς ἔννοια- νὰ ὀμιλήσω στὸ παρὸν ἐμβληματικὸ Συνέδριο, τὸ ὄγδοο κατὰ σειρὰν, τοῦ Ἰδρύματος·

δική του εἶναι καὶ ἡ ἐμπνευση τοῦ τίτλου τῆς ἀνακοινώσεώς μου, ὁ ὁποῖος, πέραν τοῦ γεονότος ὅτι ἀποτελεῖ καρπὸ τοῦ γνωστοῦ σὲ ὅλους μας ποιητικοῦ του νοός, φανερώνει καὶ πάλι τὴν βαθέως καὶ εἰλικρινῶς ἀγαπῶσα καρδιά του· καὶ γι' αὐτὸ σᾶς εὐχαριστῶ, κύριε Στάθη·

αὐτονόητες εἶναι καὶ οἱ εὐχαριστίες μου πρὸς τὰ ἀγαπημένα μου πρόσωπα τῆς Ἐπιστημονικῆς καὶ Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συνεδρίου, ἀλλὰ καὶ τῆς Γραμματειακῆς καὶ Τεχνικῆς ὑποστηρίξεως, οἱ ὁποῖοι συμβάλλουν νὰ συνδέομαι τώρα διαδικτυακῶς·

ἔτι παρακαλῶ, δεχθεῖτε καὶ τὴν εὐγνωμοσύνη μου γιὰ τὸν ἐπιπλέον χρόνο, τὸν ὁποῖο μοῦ παρεχωρήσατε στὸ Πρόγραμμα ποὺ ἐπιμεληθήκατε, ἀγαπητὴ συνάδελφε καὶ παραδερφέ, Γρ. Ἀναστασίου, προκειμένου νὰ παρουσιάσω τὸ κορυφαῖο γεγονός τῶν StathisSeries στὶς διαστάσεις ποὺ τοῦ ἀρμόζει· ἐλπίζω, μὲ τὴν Χάρη τοῦ Ἁγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ, οὔτε νὰ παραλείψω, οὔτε νὰ ὑπερβάλω σὲ ὅσα πῶ, ὥστε νὰ φανῶ ἄξιος τοῦ πράγματος καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης σας·

Όμως, πρὶν προχωρήσω, ὀφείλω νὰ εὐχαριστήσω τὸν δάσκαλό μου, καθηγητὴ Γρ. Στάθη, πρώτη φορά, τώρα, δημοσίως, γιὰ τὰ ὅσα ἀγαθὰ καὶ τιμητικὰ ἔγραψε γιὰ τὴν οὐδενία μου στὰ σχετικὰ μὲ τὸν σχεδιασμό τῆς σηματοδοσειρᾶς *StathisSeries* δημοσιευμένα κείμενά του. Τὸ νὰ ἐργάζεσαι καὶ νὰ συμβάλλεις ἐλάχιστα σὲ κάτι τόσο σημαντικό, πλάι σὲ ἕναν σπουδαῖο Ἐπιστήμονα, πρωτίστως ἀποτελεῖ μαθητεία· τὸ νὰ ζῆσεις, ὅμως, αὐτὴ τὴν ἐμπειρία ἐπὶ δέκα - δώδεκα ἡμέρες μέσα στὸ ἴδιο του τὸ σπίτι, τὸ γραφεῖο του, τὶς βιβλιοθήκες του, «συναλιζόμενος αὐτῷ» πλάι στὴν οἰκογένειά του, νὰ τρῶς, νὰ κοιμᾶσαι καὶ νὰ ξυπνᾶς ἐκεῖ, ἀκολουθώντας τοὺς ρυθμούς του στὸν βίο καὶ τὴν ἐργασία του, εἶναι βίωμα μοναδικό, ἀνεκτίμητη πατρικὴ κληρονομία, πολυποίκιλτος χιτῶν καὶ δακτυλίδιον· τὸ δὲ ...καρπούζι, δὲν ὑστερεῖ διόλου ἀπὸ τὸν σιτευτὸ μύσχο τῆς Παραβολῆς. Ἀκόμη καὶ τὸ ἐξωστρεφὲς ἄπλωμα τῶν μεθόδων του ἐνώπιον ἐνὸς ἐπιστημονικοῦ μειρακίου, τόσο σπάνιο στὸν εὐρύτερο ἐπιστημονικὸ χῶρο, δὲν διαφέρει σὲ τίποτε ἀπὸ τὰς «Πατρικὰς Ἀγκάλας» τῆς αὐτῆς Παραβολῆς.

Γιατὶ τὰ λέγω αὐτά; Ὅχι, βεβαίως, ἐξ ἀνθρωποληψίας καὶ ἀνθρωπαρεσκείας· οὔτε σ' ἐμένα, οὔτε, πολὺ περισσότερο, στὸν δάσκαλο ὑπάρχει ἀνάγκη τῶν τοιούτων. Τὰ λέγω, μόνον πρὸς τεκμηρίωση τῆς ἀντικειμενικότητος ὅσων ἐν συνεχείᾳ σημειώσω· «ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ»! Γιὰ ἀσφάλεια, θὰ ἀκολουθήσω πιστὰ τὰ δικά του «Κείμενα περὶ βυζαντινῆς σημειογραφίας», τὰ δημοσιευθέντα στὸν τόμο «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...»¹, κάνοντας «παρεμβολές» καὶ «παρεκβολές» ὅπου χρειαστεῖ νὰ ἐξηγήσω κάτι.

Στὸ μνημονάρι του τῆς 24^{ης} Ἰουλίου 1996, «Ὁ Σχεδιασμός τῶν Σηματοδῶν τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης *StathisSeries*», τὸ ὁποῖο καὶ περισσότερο θὰ τρυγήσω γιὰ νὰ παρουσιάσω τὸ θέμα μου, ὁ Στάθης σημειώνει:

Σήμερα εἶναι Τετάρτη μεσημέρι 24 Ἰουλίου 1996 καὶ κάθομαι νὰ σημειώσω αὐτὲς τὶς ἀράδες γιὰ τὶς μέλλουσες γενεές τῶν μουσικολόγων, γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ πράγματος καὶ γιὰ μνημόσυνόν μου αἰώνιον.

Ὡς γνωστόν, ὁ Ἑλληνικὸς Ὄργανισμὸς Τυποποιήσεως (στὸ ἐξῆς Ε.Λ.Ο.Τ., ἀνέθεσε στὸν Καθηγητὴ τὸ σπουδαιότατο ἔργο τῆς κωδικοποιήσεως «*Διεθνῶς καὶ παγκοσμίως τῶν Βυζαντινο-ελληνικῶν καὶ Νεο-ελληνικῶν Μουσικῶν Συμβόλων*», αὐτὸ, δηλαδή, ποὺ καλοῦμε Βυζαντινὴ, μετα-Βυζαντινὴ καὶ Νέα Μέθοδος Σημειογραφίας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, προκειμένου αὐτὴ νὰ

¹ Γρ. Θ. Στάθης, «Κείμενα περὶ βυζαντινῆς σημειογραφίας», στὸν τιμητικὸ τόμο «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...», Ἐκφρασις ἀγάπης στὸ πρόσωπο τοῦ καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθης. Ἀφιέρωμα στὰ ἐξηντάρχρονα τῆς ἡλικίας καὶ στὰ τριαντάρχρονα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς προσφοράς του, Ἀθήνα 2001, ἔκδοση τῆς Ἑταιρείας «Ἀνατολῆς τὸ Περίηχημα», ἐπιμέλεια ἐκδόσεως Ἀχιλλεὺς Χαλδαιάκης, σελ. 205 - 258.

χρησιμοποιείται στο έξις στην Τεχνολογία της Πληροφορικής, όπως άπαντες καλώς γνωρίζουμε ότι συμβαίνει σήμερα και επί πολλά πλέον έτη.

“Όλη αυτή ή προσπάθεια, που με πήγε μέχρι τή χώρα του ανατέλλοντος ήλιου, τήν Ίαπωνία, τόν περασμένο Νοέμβριο, τής κωδικοποίησης, μέσω του ΕΛ.Ο.Τ., διεθνώς και παγκοσμίως τών Βυζαντινο-ελληνικών και Νεο-ελληνικών Μουσικών Συμβόλων για χρήση στην Τεχνολογία τής Πληροφορικής κατέληξε στα χέρια μου να βρῆ και τόν ήλεκτρονικό της σχεδιασμό και τήν όριστική τυποποίησή της. Έπρεπε να διασωθῆ και κωδικοποιηθῆ σύνολος ό άριθμός τών σημαδιών, κατά τις διάφορες ιστορικές φάσεις της κι είμαι ό άρμοδιώτερος να τόν όρίσω, τόν καθορίσω και τόν σχεδιάσω αυτόν τόν άριθμό τών σημαδιών.

Για τόν σκοπό αυτό, ό ΕΛ.Ο.Τ, βάσει του Κανονισμού του περι *Σύστασης και Λειτουργίας τών Τεχνικών Έπιτροπών Τυποποίησης* (Εικόνα 1”) και, συγχρόνως, βάσει άλλου Κανονισμού του περι *Σύνταξης και Έκδοσης Ελληνικών Προτύπων* (Εικόνα 2”), τούς όποιους έφῆρμοζε τήν έποχή εκείνη, στα μέσα τής δεκαετίας του ’90 (δέν γνωρίζω, βεβαίως, άν οι ίδιοι ισχύουν και σήμερα), συγκρότησε τήν Έπιτροπή WG2 (Work Group 2), στην όποία ως βασικότερο και άρμοδιώτερο μέλος εκλήθη και συμμετείχε ό καθηγητής Στάθης.

Τόν Νοέμβριο του 1995, ό ΕΛ.Ο.Τ. έστειλε τόν Στάθη στην μακρυνή μας Ίαπωνία, στην -καθώς λέγεται- Σύνοδο τής ISO, προκειμένου να υποστηρίξει άρμοδιώς τήν υποψηφιότητα του ελληνικού Προτύπου, ενώ από τόν Μάρτιο του 1996 ή Έπιτροπή WG2 έτοιμάζε τήν υποβολή του Προτύπου Κωδικοποίησης στην Σύνοδο τής ISO τής Δανίας, ή όποια έπρόκειτο να συγκληθῆ από 22 - 26 Απριλίου στην Κοπεγχάγη, γνώριμη στον Καθηγητή από ...παλιά.

Διαβάζω τδ σχετικό απόσπασμα:

Στόν ΕΛ.Ο.Τ. και σε άλλεπάλληλες συσκέψεις τής Έπιτροπής WG2 (Work Group 2), άπ’ τόν Μάρτιο και δώθε που έτοιμάζαμε τήν υποβολή του Προτύπου Κωδικοποίησης για τή Σύνοδο τής ISO τής Κοπεγχάγης (22 - 26 Απριλίου 96), είχα προτείνει να συμπεριληφθῆ στην Όμάδα ό υποψήφιος διδάκτοράς μου κ. Κώστας Καραγκούνης, που από χρόνια τώρα έχει σχεδιάσει, όπως τά σχεδίασε, τά περισσότερα σημάδια τής Μεσοβυζαντινής περιόδου και τής Νέας Μεθόδου σ’ έναν μικρό φορητό υπολογιστή και μ’ ένα πρόγραμμα έπίσης περιορισμένων δυνατοτήτων, για τις άνάγκες τής διδακτορικής του διατριβής. Δείγματα αυτού του σχεδιασμού παρουσίασα και στο Τόκυο τόν Νοέμβριο του 1995.

Κάπου έδω, λοιπόν, αρχίζει να έμπλέκεται στην υπόθεση και τδ δικό μου όνομα· δηλαδή, όπως λέει ή σχετική παροιμία τών Σέρβων όμοδόξων αδελφών μας, «μπῆκε κι ό Πιλάτος στο Σύμβολο τής Πίστewος». Έπιτρέψτε μου να έξηγήσω αυτή τήν άγαθοτάτη για μένα συγκυρία:

Ή έλεήμων Πρόνοια του Κυρίου, ή όποία στα 1990 όδήγησε τά βήματά μου στο Τμήμα Ποιμαντικής Θεολογίας τής Θεολογικής Σχολής του Έθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστη-

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΣΥΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΤΥΠΟΠΟΙΗΣΗΣ

Άρθρο 1

Γενικά. Έργο των Τεχνικών Επιτροπών Τυποποίησης

1. Ο Κανονισμός αυτός ρυθμίζει τη σύσταση, συγκρότηση και λειτουργία των Τεχνικών Επιτροπών Τυποποίησης.
2. Τεχνική Επιτροπή μπορεί να συσταθεί:
  - α. Για την εκπόνηση Ελληνικών Προτύπων που αναφέρονται σε γενικά θέματα (μονάδες μέτρησης, κανονικούς αριθμούς θέματα χρωματομετρίας, γενικούς κανονισμούς σχεδίασης κ.λ.π).
  - β. Για την εκπόνηση Ελληνικών Προτύπων που αφορούν προϊόντα ή υπηρεσίες.
  - γ. Για κάθε ειδικό θέμα τυποποίησης εκτός από την επεξεργασία Προτύπων, όπως π.χ. για τη σύνταξη εισηγήσεων για την ψήφο της Ελλάδας σε Ευρωπαϊκούς ή Διεθνείς Οργανισμούς Τυποποίησης.
Τεχνική Επιτροπή που έχει συσταθεί, μπορεί να εισηγείται στον ΕΛΟΤ τον τρόπο χειρισμού θεμάτων που ανάγονται σε τεχνικά στοιχεία των Διευθύνσεων Τυποποίησης και αφορούν τον τομέα της αρμοδιότητάς της.
Η εισήγηση αυτή έχει συμβουλευτικό χαρακτήρα και δεν δεσμεύει τον ΕΛΟΤ.
3. Σε περίπτωση επείγουσας ανάγκης, μπορεί, αντί να συσταθεί Τεχνική Επιτροπή σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρου αυτού, να ανατεθεί η μελέτη και επεξεργασία οιαδήποτε ειδικού θέματος Τυποποίησης σε εμπειρογνώμονες. Η ανάθεση γίνεται με απόφαση του Εντεταλμένου Συμβούλου που ανακοινώνεται στο Διοικητικό Συμβούλιο.

Άρθρο 2

Σύσταση Τεχνικής Επιτροπής

1. Η σύσταση Τεχνικής Επιτροπής αποφασίζεται στο πλαίσιο της κατάρτισης του ετήσιου τεχνικού προγράμματος του ΕΛΟΤ από τον Εντεταλμένο Σύμβουλο μετά από εισήγηση των Διευθύνσεων Τυποποίησης.
Η απόφαση της συστάσεώς της εγκρίνεται από το Διοικητικό Συμβούλιο του ΕΛΟΤ.

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΡΟΤΥΠΩΝ

Άρθρο 1

Αντικείμενο του κανονισμού

Ο Κανονισμός σύνταξης και έκδοσης Ελληνικών Προτύπων καθορίζει τις βασικές αρχές και τις διαδικασίες που πρέπει να ακολουθούνται κατά την εκπόνηση και έγκριση των Ελληνικών Προτύπων από τον Ελληνικό Οργανισμό Τυποποίησης (ΕΛΟΤ).

Άρθρο 2

Βασικές αρχές

Πρώτη Αρχή

Τα Ελληνικά Πρότυπα ικανοποιούν ανάγκες της παραγωγής, της κατανάλωσης, της επιστήμης, της τεχνολογίας και των άλλων τομέων της εθνικής ζωής.

Δεύτερη Αρχή

Τα Ελληνικά Πρότυπα απεικονίζουν την ευρύτερη δυνατή συμφωνία απόψεων όλων των ενδιαφερομένων για το αντίστοιχο θέμα στον εθνικό χώρο.

Τρίτη Αρχή

Τα Ελληνικά Πρότυπα λαμβάνουν υπόψη την επιστημονική και τεχνολογική πρόοδο, είναι εφαρμόσιμα, και αναθεωρούνται, συμπληρώνονται και εκσυγχρονίζονται, σε αρμονία με τις συνθήκες που διαμορφώνονται κάθε φορά στην ελληνική πραγματικότητα.

Τέταρτη Αρχή

Τα Ελληνικά Πρότυπα συντάσσονται στην Ελληνική γλώσσα σε τρόπο που να είναι σαφή και ομοιογενή από άποψη ορολογίας, συμβόλων και εκφράσεων

Άρθρο 3

Διαδικασία εκπόνησης Ελληνικών Προτύπων

Για την εκπόνηση των Ελληνικών Προτύπων ακολουθείται, ανάλογα με το κείμενο βάσης, (το κείμενο δηλ. επί του οποίου θα στηριχθεί η διαμόρφωση του προτύπου), που χρησιμοποιείται εκάστοτε, η εξής διαδικασία :

1. Αν το κείμενο βάσης είναι εθνικές (ελληνικές) προδιαγραφές, ή εθνικά πρότυπα άλλων χωρών, ακολουθείται η διαδικασία που ορίζεται στο άρθρο 4.
2. Αν το κείμενο βάσης είναι Ευρωπαϊκά Πρότυπα που εκπονούνται στους Ευρωπαϊκούς Οργανισμούς Τυποποίησης (Ευρωπαϊκά Πρότυπα EN, Έγγραφα Εναρμόνισης HD και δοκιμαστικά πρότυπα ENV), ακολουθείται η διαδικασία του άρθρου 6.
3. Αν τα κείμενα βάσης είναι Διεθνή Πρότυπα ακολουθείται η διαδικασία του άρθρου 7.

μίου Ἀθηνῶν, προκειμένου νὰ ἐκπονήσω τὴν διδακτορική μου διατριβή, μὲ τὸ γνωστὸ θέμα, «*Ἡ Παράδοση καὶ Ἐξήγηση τοῦ Μέλους τῶν Χερουβικῶν τῆς Βυζαντινῆς καὶ μετα-Βυζαντινῆς Μελοποιίας*»², εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια Πρόνοια ἡ ὁποία μὲ κατηύθυνε καὶ στὴν ἐνασχόληση μὲ τὸν σχεδιασμό μίας ἠλεκτρονικῆς μουσικῆς σημαδοσειρᾶς γιὰ γραφὴ τῆς σημειογραφίας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης σὲ ἠλεκτρονικὸ ὑπολογιστὴ.

Συγκεκριμένα· ἡ ἀνάγκη μου νὰ παρουσιάσω, στὰ πλαίσια τῆς διατριβῆς μου, ἕνα corpus μελοποιήσεων τοῦ Χερουβικοῦ ὕμνου ἀπὸ τὴν πρώτη φανέρωσή του σπὺς χειρόγραφες μουσικὲς πηγές (ΙΔ' αἰ.) ἕως, περίπου, τὰ μέσα τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, μὲ ἔφερε ἐνώπιον ἐνὸς σοβαροῦ προβλήματος. Ἄφ' ἐνός, ἦταν ἀδύνατον νὰ συμπεριλάβω φωτογραφίες τῶν μελῶν, καὶ διότι αὐτὲς ἦταν δυσεύρητες ἢ πολυδάπανες καὶ διότι ὁ ὄγκος τοῦ ὕλικου ἦταν τεράστιος, ἀφ' ἑτέρου, ἡ τεχνολογία τῆς ἐποχῆς δὲν ἐγνώριζε ἀκόμη πὺς μετέπειτα λεγόμενες *multimedia* δυνατότητες τῶν ὑπολογιστῶν. Ἔτσι, ἐστράφηκα στὴν ἀναζήτηση λύσεων ἠλεκτρονικῆς καταγραφῆς μόνο τῶν ἐναρκτηρίων μελικῶν «γραμμῶν» τῶν Χερουβικῶν.

Ἔτσι ἀπλὸ καὶ ἂν ἀκούγεται αὐτὸ σήμερα, δὲν ἦταν καθόλου ἔτσι κατὰ τὰ ἔτη 1994-1995. Ἡ δυσκολία-καὶ οἰκονομική-εὐρέσεως σχετικῶν καὶ καταλλήλων σχεδιαστικῶν προγραμμάτων, καθὼς ἐπίσης τὸ ὑψηλὸ κόστος τῶν ἐγχρώμων ὀθονῶν, τῶν σαρωτῶν καὶ τῶν ἐγχρώμων ἐκτυπωτῶν, στάθηκαν αἰτίες στὸ νὰ καταφύγω σὲ κάποιες πολὺ πρόχειρες, λίαν χρονοβόρες καὶ ὀπσοδῆποτε ἐπώδυνες γιὰ μένα, λύσεις.

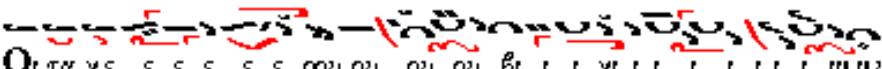
Τὴν πρώτη ἀπόπειρα σχεδιασμοῦ τῶν σημαδοφώνων ἔκαμα μὲσω ἐνὸς ἀπλούστατου προγράμματος Ζωγραφικῆς, τὸ ὁποῖο ἀκόμη συμπεριλαμβάνεται στὸν «στάνταρ» ἐξοπλισμὸ τῶν συμβατῶν ὑπολογιστῶν, ἀλλὰ δὲν ἔχει καμμία σχέση μὲ τὸ πρωτόγονο πρόγραμμα Ζωγραφικῆς τῶν μέσων τῆς δεκαετίας τοῦ '90. Τὸ πρόγραμμα ἔδινε μόνο τὴν δυνατότητα σχεδιασμοῦ τῶν σημαδίων κουκίδα-κουκίδα. Τὸ παραγόμενο ἀποτέλεσμα ἦταν μίαν μικρὴ εἰκόνα *bitmap* γιὰ κάθε μουσικὸ χαρακτῆρα, μὲ μεγάλο κόστος σὲ μνήμη, ποὺ δημιουργοῦσε «βαριά», κατὰ τὸ λεγόμενον, καὶ δύσχρηστα ἠλεκτρονικὰ ἀρχεῖα. Τὸ ἄλλο κακὸ ἦταν ὅτι τὰ σημάδια, ἀντὶ νὰ ἔχουν καμπύλες, εἶχαν παντοῦ γωνιώδεις ἀπολήξεις καὶ ἔτσι ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιοῦνται σὲ μικρὸ μέγεθος, ὥστε οἱ κυρτὲς πλευρὲς τους νὰ μὴν φαίνονται σὰν σκαλοπάτια κλιμάκων. Τὸ χειρότερο· ἐφόσον δὲν ἐπρόκειτο γιὰ γραμματοσειρά, ἀλλὰ γιὰ μικρὰ εἰκονίδια, ἡ σύνθεσις μιᾶς μουσικῆς γραμμῆς ἔπρεπε, γιὰ κάθε ἕνα σημάδι, νὰ γίνεται μὲ τὴ διαδικασία «ἀντιγραφή / ἀποκοπή - ἐπικόλλησις» (*copy / cut - paste*), ἢ δὲ ὀριστικὴ τοποθέτησις τῶν σημαδίων - εἰκονιδίων στὴν σωστὴ τους θέσις γινόταν μὲ τὸ «ποντίκι». Στὴν πραγματικότητα, ἐπρόκειτο γιὰ ἕνα

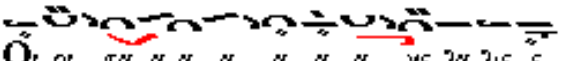
---

² Καραγκούνης Κων., Χαρίλ., *Ἡ Παράδοση καὶ Ἐξήγηση τοῦ Μέλους τῶν Χερουβικῶν τῆς Βυζαντινῆς καὶ μετα-Βυζαντινῆς Μελοποιίας*, Ἰδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Μελέται 7, Ἀθήνα 2003.

ψηφιδωτό (ένα ριζζλε). Το έγκλεισμα, πάντως, είχε και ένα καλό: Έξ αιτίας της μη τυποποιημένης και μηχανικής άρμογής των «ψηφιδών», το παραγόμενο αποτέλεσμα ήταν πολύ κοντά στο ύφος και την αισθητική του μουσικού χειρογράφου, όπως και ο ίδιος ο Στάθης όμολόγησε, όταν πρωτοείδε δείγματα της προσπάθειάς μου.

Δέν θα περιγράψω άλλο την πρώτη μου εκείνη απόπειρα καταγραφής της βυζαντινής μουσικής σημειογραφίας σε ηλεκτρονικό υπολογιστή: για την ιστορία του πράγματος παραθέτω μερικά μόνον δείγματα από την εργασία εκείνη.

 Ιωάννου Δαμασκηνού
Οι τα χε ε ε ε ε ε ρου ου ου ου βι ι ι χι ι ι ι ι ι ι μ μ

 Ιωάννου Γλυκέος Ασματικόν
Οι οι τα α α α α α α χε ζα ζε ε

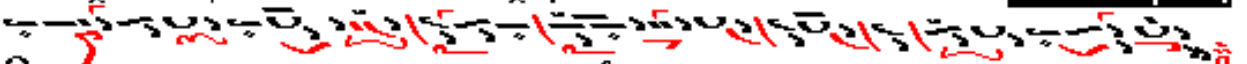
 Ιωάννου Γλυκέος Έντεχνον
Οιοι τα χε ε ρου βι ι ι μ μ υ ζι ι ι ι κως

 Ιωάννου Γλυκέος Δυσικόν
Οι τα χε ρου ου βι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι μ

 Ιωάννου Γλυκέος
Οι οι τα α χε ε ρου βι ι μ μ υ ζι ι ι ι ι ι ι κω ω ω ως ε ι

 Ιωάννου Κουκουζέλου
Οι τα χε ε ρου ου ου βι ι μ μ ζι ι ι ι χι ι ι ι κω ω ω ω ζω ω ω ως

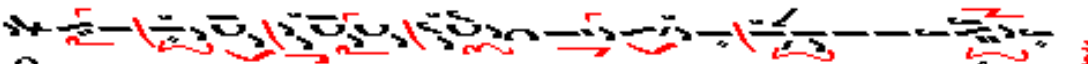
 Μανουήλ Αγαλλιανού
Οι τα χε ε ε ρου ου ου βι ι ι ι ι χι ι μ

 Ξένου Κορώνη
Οι τα α α α α χε ε ρου ου ου ου ου ου βι χι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι μ

 Αγάθωνος Κορώνη
Οι τα χε ε ε ε ρου ου βι ι ι ι ι ι μ

 Αγάθωνος Κορώνη
Οι τα χε ρου ου ου βι ι ι ι ι ι ι ι ι ι μ

 Αγάθωνος Κορώνη
Οι τα χε ρου ου ου ου βι ι ι ι ι ι ι ι ι ι μ

 Αθανασίου Ιβηρίτου
Οι οι οι οι οι οι οι τα α α α α α α χε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ρου βι ι ι μ

 Αθανασίου Ιβηρίτου
Οι τα χε ρου ου ου βι ι ι ι ι ι μ

 Αθανασίου Ιβηρίτου
Οι τα χε ε ρου βι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι μ

 Αθανασίου Ιερομονάχου
Οι τα α α α α α α α α α α χε ε ε ε ε ε ε ε ε ρου βι ι μ

 Αθανασίου Πατριάρχου
Οιοι οι τα χε ε ε ρου χε ρου βι μ

 Αθανασίου Πατριάρχου
Οιοι οι τα α α α α χε ε ε ε ε ε ρου ου ου βι μ

Οι τα χε ε ε ρου ου ου ου βιμ

Αναγνώστου Ζητουνιάτου

**Αναστασίου
εξ Ιωαννίνων**

Οι οι οι οι τα α α α α α α χε ε ε ε ε ε ε ρου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου βιμ

Οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι τα α α χε ε ε ε ε ε ε

Οι οι οι οι οι οι οι οι τα α α χε ε ε ε ε ε ε ρου ου βι ι ι ι ι ι ι χι ι ιμ

Οι οι οι οι τα α α α χε ε ε ε ρου ου βι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι

Οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι τα χε ε ε ε ε ε ε ε ε ρου ου

Οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι τα χε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε χε ρου βιμ

Οι τα χε ρου ου βιμ

Οι τα χε ρου βιμ

Οι τα χε ε ε ρου βιμ

**Αναστασίου
Ραφανιώτου**

Οι οι τα α α χε ε ε ε ε ρου ου ου βιμ

Οι τα α α α χε ε ε ε ρου ου ου βιμ

Οι οι τα α α χε ε ε ρου ου βιμ

Οι τα χε ρου βι ι ι ιμ

Οι τα α α χε ρου βιμ

Οι οι οι οι τα α α χε ε ρου ου ου ου ου βιμ

Οι τα α α χε ε ε ρου ου βιμ

Οι ιι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι τα α α α α α α α α α α χε

Οι οι οι οι τα α α χε ε ε ε ρου ου ου ου ου ου βιμ

Ανδρέου Νικοδήμου

Οι τα χε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ρου ου ου ου ου βι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ιμ

Οι τα α α χε ε ε ε ρου ου βιμ

Ανθίμου

Οι τα α α α χε ε ρου βιμ

Ανθίμου Ιερομονάχου

Ανθίμου Λαυριώτου

Οι οι οι οι οι οι οι τα α α α α α α χε ε ε ε ε ε ε ρου ου βι ι ι ι ι ι ι χι ι ιμ

Οι τα χε ρου ου βι ι ι ι ι ιμ

Οι τα χε ε ρου ου ου βι ι ιμ

Οι οι τα χε ε ρου ου ου ου ου ου ου βι ι ι ι ι ι ι ι μ.

**Αντωνίου
Επισκοποπούλου**

Οι τα χε ε ρου βι ι ι ι ι ι ι ι ι μ.

Αντωνίου Ιερέως

Οι οι τα α χε ε ρου ου χου ου ου βι μ. Οι τα α α χε ε ε ε ρου βι μ.

Οι τα χε ε ε ε ρου ου βι μ. Οι τα χε ε ρου ου βι μ. Οι οι τα α α χε ε ρου ου βι μ.

Οι τα χε ρου βι ι ι ι ι ι ι ι χε ρου βι ι ι ι μ. Οι τα α α χε ε ρου ου βι μ.

Οι οι οι οι οι τα α α χε ε ε ε ε ρου ου ου βι μ. Οι τα χε ε ε ε ρου ου βι μ.

Οι οι τα χε ε ε ρου ου βι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι μ.

Αρσενίου Κυδωνίας

Οι οι οι οι οι οι οι τα α α χε ε ε ρου ου βι ι ι ι ι ι χι ι μ.

Οι οι οι οι οι τα α α χε ε ρου ου ου βι ι ι ι ι χι ι ι ι ι ι μ.

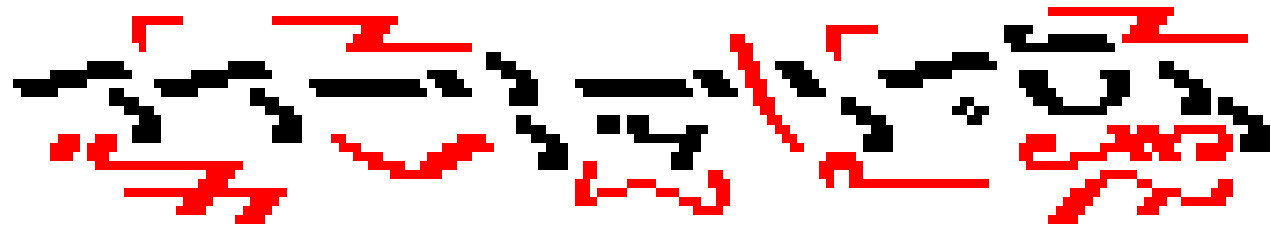
Οι τα χε ε ε ε ρου ου βι ι ι ι ι ι ι ι χι ι μ.

Οι οι οι τα α χε ε ε ε ε ρου ου ου ου ου ου ου ου βι ι ι μ.

Οι τα χε ε ε ε ρου ου βι ι ι ι ι ι ι ι ι μ. Οι τα χε ε ε ε ρου ου βι μ.

Πρὶν προχωρήσω, ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ σημειώσω δύο πραγματικότητες. Ἡ μία· οἱ ἀνωτέρω πενήντα περίπου ἀράδες ἀποτελοῦν κοπιώδη καρπὸ πολλῶν - πολλῶν μηνῶν. Ἡ ἄλλη· ὅταν κανεὶς δεῖ τὰ σχέδια σὲ μικρὸ μέγεθος, ἴσως τοῦ φανοῦν συμπαθητικά, ἀν ὅμως τὰ μεγεθύνει τότε ἀνπλαμβάνεται πὺς πολλὲς ἀτέλειες, πού, πάντως, ἓνα ἐμπειροὺν περὶ τὴν τυπογραφία μάστιγος ἀμέσως ἀνπλαμβάνεται.

Ἴδού, ἓνα δείγμα σὲ μεγέθυνση, γιὰ νὰ δεῖχθῆ ἡ πραγματικότητα:

Μερικά από τα ανωτέρω δείγματα είδε ο καθηγητής Στάθης το καλοκαίρι του 1995, ενώ εύρισκόμασταν στο ιερό νησί της Πάπμου, κατά την διάρκεια ταξιδιού του Χοροῦ Ψαλτῶν «Οἱ Μαῖστορες τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης», ὅταν ἐκλήθησαν νὰ συμμετάσχουν, ὑπὸ τὴν χοραρχία ἀκόμη τοῦ Καθηγητοῦ, σπὶς τότε μεγάλες ἐπετειακὲς ἐκδηλώσεις γιὰ τὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Ὁ δάσκαλος ἐνθουσιάστηκε ἀπὸ τὰ δείγματα, παρὰ πὺς ἀτέλειές των, καὶ τότε ἀναζωπυρώθηκε τὸ ἐνδιαφέρον του, μᾶλλον ξύπνησε πάλι τὸ παλαιὸ του ὄνειρο, γιὰ τυπογραφικὴ χάραξη τῆς σημειογραφίας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, ὄνειρό του, τὸ ὁποῖο ἕως τότε δὲν εἶχε πραγματωθεῖ. Ὁ ἴδιος σὲ κείμενο - μνημόνιό του τῆς 23^{ης} Σεπτεμβρίου 2000, μὲ τίτλο, *Ἐπιγραμματὸς τῶν Σημαδιῶν τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης StathisSeries*, ἀποκαλύπτει: «Καὶ πρέπει νὰ σημειώσω ἐδῶ γιὰ νὰ μείνει "εἰς μαρτύριον", ὅτι εἶχα εἰσηγηθῆ στὸν Γιάννη Σούκη κι εἶχα με ἀφιερῶσει κάποιες ᾄρες, σὲ πολλές συναντήσεις μας, τὴν κατασκευὴ μιᾶς σηματοδοσειρᾶς σὲ δίσκο φωτοσύνθεσης, ὅταν συνεργαζόμασταν γιὰ τὴν ἐκδόση τοῦ Γ' τόμου τοῦ Καταλόγου μου, "Τὰ Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς - Ἁγιὸν Ὄρος", ἀπ' πὺς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ χιλιαενηιακοσιαορδόντα. Τότε οἱ ἀξεπέραστες δυσκολίες, λόγῳ περιορισμένων δυνατοτήτων τοῦ δίσκου τῆς φωτοσύνθεσης, γιὰ τὴν τοποθέτηση τῶν σημαδιῶν καὶ τὸ δυσβάστακτο οἰκονομικὸ κόστος δὲν μᾶς ἐπέτρεψαν νὰ δημιουργήσουμε αὐτὸ ποὺ ἀπὸ χρόνια πρὶν ὄνειρεύτηκα. Τὸ ὄνειρο ἤθελε πολλές μακρὲς νύχτες ἀκόμη...»³

Τὸ πολὺ παλαιὸ ἐνδιαφέρον τοῦ καθηγητοῦ γιὰ μουσικὴ τυπογραφία (ἤδη ἀπὸ τὸ 1977) διαφαίνεται γλαφυρὰ καὶ στὸ Μνημονάρι του τῆς 26^{ης} Ἀπριλίου 1997, *Τὰ Τυπογραφικὰ Σηματοδῶφωνα τῆς Μουσικῆς Τυπογραφίας τοῦ Ἁγίου Ὄρους*⁴. Ἐπιτρέψτε μου, νὰ διαβάσω μερικὲς ἀράδες γιὰ τὴν πληρότητα τῆς ἀνακοινώσεως:

Τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα τῆς Μουσικῆς Τυπογραφίας τοῦ Ἁγίου Ὄρους, Νεκταρίου, Μοναχοῦ Ἱεροψάλτου, Γέροντος τοῦ ἐν Καρυαῖς τοῦ Ἁγίου Ὄρους Λαυριωτικοῦ Κελλίου "Ἁγιὸς Ἀθανάσιος", ἐμελλε νὰ ἔχουν τὴ δική τους ἱστορία. Λὲς καὶ ὄνειρεύτηκαν ἓνα ταξίδι ἔξω ἀπ' τ' Ἁγιονόρος, ὅπου τὰ εἶχε πάει καὶ ἐγκαταστήσει ἢ φιλόμουση καὶ φιλεκδοτικὴ διάθεση τοῦ Γέροντος Νεκταρίου, κάπου ἐκεῖ στὰ 1930, καί, μαζεμένα καθὼς ἦταν ἀπὸ πολὺ καιρὸ στὶς κάσες τους, συσκέφθηκαν μιὰν ὥρα τοῦ ἀποσπερνοῦ τοῦ 1977 κι ἀνάθεσαν σ' ὅλες τὶς Πεταστὲς καὶ τὶς Ὑψηλὲς κι ὅλα τὰ Γοργὰ καὶ Δίγοργα καὶ Τρίγοργα, γιὰ τριπλογρήγορη πραγματοποίηση τοῦ ὄνειρου, νὰ πετάξουν ψηλὰ καὶ νὰ μετασταθοῦν ἀπ' τ' Ἁγιονόρος στὸ κλεινὸ ἄστρῳ τῶν Ἀθηνῶν νὰ ξεκαλογερέψουν γιὰ λίγο, ἢ τέλος πάντων νὰ μποῦν στὸν πειρασμὸ τῆς πολύβοης πόλης, νὰ ἔχουν νὰ μολογοῦν καὶ νὰ μελοπλοκοῦν, στὸ μέλλον, ἀπὸ ἐμπειρία.

3 Τὸ Μνημονάρι εἶναι ἐκδομένο στὸν τιμητικὸ τόμο, «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...», ὁ.π., σελ. 234.

4 Ὁ.π., σελ. 218 - 222.

Οἱ Γέροντες Παντελεήμων ἱερομόναχος καὶ Θεοφύλακτος μοναχὸς τῆς καλύβης τοῦ ἁγίου Νικολάου, στὰ ἱβηρίτικα, ὅπου εἶχαν ἐγκατασταθῆ μετὰ τὸ χάλασμα τοῦ σπιτιοῦ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, στὰ 1935 ἀπὸ καλογεροπαῖδια δούλευαν στὴ μουσικὴ στοιχειοθεσία κι εἶχαν ἀκόμα στὶς ἀφῆς τῶν ἀκροδαχτυλῶν τους μία πρὸς μία τὶς μορφές αὐτῶν τῶν χυτῶν στοιχείων.

Μὲ βρῆκε στὴν Ἀθήνα ὁ Παντελεήμων –τότε ποὺ ἤθελε νὰ ἀνατυπώσει κιόλας τὸν Μουσικὸ Θησαυρὸ τῆς θ. Λειτουργίας, καὶ τὸν βοήθησα στὶς τυπογραφικὲς ἀναζητήσεις, κ.ἄ.–, καὶ μοῦ ἔκαμε λόγο γιὰ τὴν πώληση τῶν στοιχείων. Μὲ βρῆκε στὸν πιὸ δύσκολο καιρὸ ἀπὸ οἰκονομικὴ ἀποψη, καὶ τοῦ ἀποκρίθηκα πὼς μοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ βρῶ τόσα χρήματα. Ἦταν καὶ πρόβλημα ἡ ἐγκατάσταση τῶν στοιχείων, γιατί ἔπιαναν ἀρκετὸ χῶρο, κι ἐγὼ δὲν εἶχα παρὰ ἓνα μικρὸ τριάρι διαμέρισμα νοικιασμένο, 63 μέτρα ὄλο κι ὄλο (στὴν ὁδὸ Τιμοθέου 6 στὸ Παγκράτι) καὶ ζούσαμε τότε μὲ τὰ δυὸ μικρὰ πρῶτα παιδιὰ μας.

Πῆγα μιὰ Κυριακὴ στὴν ἐκκλησιὰ ποὺ ἔφελνε ὁ Κώστας, στὸν ἅγιο Πολύκαρπο Βοτανικοῦ, καὶ τὰ εἶπαμε σχετικὰ. Ἐκεῖνος ἔδειξε ἀμέσως ἐνδιαφέρον, καὶ μοῦ εἶπε πὼς θὰ μιλοῦσε καὶ στὸν Γιώργο Κακουλίδη. Ὑστερα ἀπὸ κάποιες μέρες ἀνταμωθήκαμε κι οἱ τρεῖς κι ἀποφασίσαμε νὰ ἀγοράσουμε τὰ στοιχεῖα, μὲ προοπτικὴ νὰ τὰ χρησιμοποιήσουμε μόνοι μας, ἢ νὰ ἐξειδικεύσουμε κάποιο στοιχειοθέτη νὰ μᾶς ἑτοιμάζει τὶς μουσικὲς σελίδες ποὺ κατὰ καιροὺς θὰ θέλαμε νὰ τυπώνουμε· κυρίως τὰ ἀνέκδοτα μέλη στὶς σχεδιαζόμενες πολλές, δυὸ - τρεῖς τὸν χρόνο, μουσικολογικὲς σπουδές. Μὲ ἐξουσιοδότησαν νὰ διαπραγματευτῶ τὴν τιμὴ, ὅσο γίνεται πιὸ χαμηλὴ, γιατί κανένας μας δὲν εἶχαμε χρήματα, καὶ νὰ τὴν καταβάλουμε ἐξ ἴσου οἱ τρεῖς μας. Ἡ τοποθέτηση τῶν στοιχείων θὰ γινόταν κάτω ἀπ' τὶς σκάλες, τοῦ δευτέρου ὀρόφου τῆς νεοανεγειρόμενης οἰκοδομῆς τοῦ Κώστα.

Ἡ συμφωνία ἔκλεισε· βρῆκα τὰ χρήματα κι ἀπ' τοὺς Γιώργο καὶ Κώστα, βρῆκα κι ἐγὼ τὸ μερίδιό μου, οὔτε ξέρω ἀπὸ ποῦ, καὶ παρέλαβα τὰ στοιχεῖα, 17 κάσες καὶ ἓνα καζοτενεκὲ γεμάτο μὲ χυτὰ στοιχεῖα καὶ κάποιες σελίδες στοιχειοθετημένες καὶ τυλιγμένες καὶ δεμένες κανονικά. Οὔτε τὶς ἀνοίξα ποτὲ νὰ δῶ ποιά μέλη ἦταν. Ὅπως μοῦ εἶπε ὁ π. Παντελεήμων, ἦταν τὸ πλήρες μουσικὸ τυπογραφεῖο τῶν Καρυῶν, μαζί μὲ μιὰ ἢ δυὸ γραμματοσειρές ἐλληνικῶν στοιχείων καὶ τὴν πλήρη σειρὰ τῶν καλλιτεχνικῶν ποικιλιμῆνων πρωτογραμμάτων. Δὲν ἀνοίξαμε τὶς κάσες, γιατί μερικὲς ἦταν καὶ σαθρωμένες σὲ προχωρημένο βαθμὸ. Ἀναβάλαμε γιὰ ἀργότερα τὴν τακτοποίησή τους καὶ τὸ στήσιμο τοῦ μουσικοῦ τυπογραφείου μας, στὸ ὁποῖο θὰ ἀπασχολούμαστε μόνοι μας

Ὁ Κώστας ποὺ ἀναφέρεται στὰ ἀνωτέρω κείμενα εἶναι ὁ διαπρεπὴς μουσικολόγος ἐρευνητῆς Κωνσταντῖνος Μᾶρκος.

Σήμερα, τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἐπιστράφησαν στὸ Ἅγιον Ὅρος καὶ κοσμοῦν τὸ Σιμωνοπετρίτικο κονάκι τοῦ πρώην Ἀγιορειτικοῦ Τυπογραφείου, πού, ἐν τῷ μεταξὺ, μετετράπη σὲ Μουσεῖο.

Τὰ τελευταῖα δύο - τρία χρόνια, με τὴ σχέση πού ἔχω ἀπὸ παλιὰ με τὸν Ἰουστῖνο Σιμωνοπετρίτη, τὸν καλὸ καλόγερο με τὶς καλές ιδέες γιὰ ἀναστήλωση τῶν χειροπιαστῶν ἀγιορειτικῶν παραδόσεων σὲ Μουσεῖο σύγχρονο στὶς Καρυές, συζητήσαμε καὶ τὴν περίπτωση ἐπιστροφῆς τῶν μουσικῶν τυπογραφικῶν στοιχείων πάλι στὶς Καρυές, στὸ Ἅγιον Ὅρος, νὰ τοποθετηθοῦν ἀξιο-

χρέως δίπλα στὸ χειροκίνητο πιεστήριο, ὅπως τὸν παλαιὸ καλὸ καιρὸ.

Δὲν χρειάστηκαν πολλές συζητήσεις γιὰ τὴν ἐπιστροφή τῶν στοιχείων στὸν οἰκεῖο χώρὸ τους. Ἐγὼ εἶχα τὴν ικανοποίηση ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια “φύλαξα” τὰ μουσικὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα, κι ὁ Ἰουστῖνος ἀπ’ τὴ μεριά του εἶχε τὴ χαρὰ νὰ ξαναπάρει στὸ Ἅγιον Ὅρος αὐτὸ τὸ κομμάτι τῆς πολιτισμικῆς του κληρονομιάς. Δὲν εἶχαν βέβαια καμμιάν ἀντίρρηση κι οἱ καλοὶ φίλοι Γιώργος Κακουλίδης καὶ Κώστας Μᾶρκος. Συμφωνήθηκε καὶ τὸ ποσὸ τῆς ἀντιπληρωμῆς γιὰ τὴ φύλαξη καὶ καλὴ μας διάθεση τῆς ἀποδόσεως αὐτῶν τῶν στοιχείων πάλι στὸν τόπο ὅπου πρωτοεγκαταστάθηκαν. Καὶ ταίριαξε μιὰ μέρα τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1997, ὕστερα ἀπὸ εἴκοσι ἀκριβῶς χρόνια, νὰ βρεθοῦμε στὸ σπίτι τοῦ Κώστα Μάρκου, ὁ Κώστας, βέβαια, πού μᾶς φίλεψε καὶ καφέ, ἐγὼ, ὁ Ἰουστῖνος κι ὁ φίλος Γιάννης Σαμαρτζῆς, μαθητῆς τῆς καλῆς μου γυναίκας Πηνελόπης στὰ τουρκικὰ καὶ τώρα βιβλιο-παλαιοπώλης, πού ἦρθε με τὸν Ἰουστῖνο καὶ πῆραν στὸ ἀμάξι του τὶς 17 κάσες τῶν στοιχείων, σφραγισμένες ὅπως ἦταν ἀπὸ τότε πού τὶς παρέλαβα ἐγὼ ἀπ’ τὸν ἱερομόναχο Παντελεῆμονα, ἐκεῖ στὸ ἴδιο σπίτι. Θὰ τὶς πήγαιναν, ὅπως μοῦ εἶπαν, στὸ τυπογραφεῖο τοῦ γνωστοῦ τυπογράφου Χρήστου Μανουσαρίδη, ὁ ὁποῖος θὰ φρόντιζε γιὰ τὴ μεταφορὰ τους στὶς Καρυές τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ στὴν ἐγκατάστασή τους πάλι στὸν ἴδιο χώρο τοῦ Ἀγιορειτικοῦ Τυπογραφείου, σὲ κονάκι τῆς Σιμωνόπετρας, πού διαμορφώνεται σὲ Μουσεῖο, με τὴν ἐμπνευση καὶ τὴ φροντίδα τοῦ φίλου ἱερομονάχου Ἰουστῖνου Σιμωνοπετρίτη.

Ἦλθε, ὅμως, «τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου» γιὰ ὀριστική, ἀπὸ ἐπίσημο φορέα καὶ ἐπιστημονικὸ τρόπο, χάραξη -ἠλεκτρονική, πλέον καὶ ὄχι τυπογραφική- τῶν σημαδοφώνων τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, διαδικασία στὴν ὁποία «θεῖα προνοία» ἐνεπλάκη καὶ ὁ ἴδιος ὁ καθηγητῆς Στάθης, κατὰ πῶς τὰ περιγράφει σὲ σχετικὰ Μνημονάρια του⁵:

«Ὁ Ἑλληνικὸς Ὄργανισμὸς Τυποποιήσεως (ΕΛ.Ο.Τ.), μέλος τοῦ Διεθνοῦς Ὄργανισμοῦ Κωδικοποιήσεως (ISO), ἔταξε στὶς προτεραιότητες του, μετὰ τὴν κωδικοποίηση τοῦ ἑλληνικοῦ πολυτονικοῦ ἀλφαβήτου, νὰ προωθήσει γιὰ διεθνή κωδικοποίηση καὶ τὰ σημάδια τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς. Κατὰ τὴν ἐτοιμασίαν τοῦ ἑλληνικοῦ αὐτοῦ προτύπου κρίθηκε καλὸ νὰ ἐμπλακῆ καὶ ἡ ταπεινότης μου καὶ μοῦ ἔγινε σχετικὴ πρόσκληση συμμετοχῆς μου στὴν Ὀμάδα Ἐργασίας

5 Γρ. Θ. Στάθης, *Τριθέκτη καὶ Κοντάκιον τῶν Χριστουγέννων*, Ἀθήνα 2000, ἔκδοση Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἱ.Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σειρά *Λατρευτολόγηματα* 2, σελ. 24 - 25, στὸ *Προλόγισμα*. Τὸ αὐτὸ ἀπόσπασμα καὶ σὲ Μνημόνιο τοῦ ἴδιου τῆς 7^{ης} Ἰουλίου 1997, *Παρουσίαση τοῦ ἑλληνικοῦ Προτύπου "Greek Byzantine Musical Notation System"* (Ἑλληνο-Βυζαντινὸ Μουσικὸ Σημειογραφικὸ Σύστημα), *Ἠράκλειο, Δευτέρα, 7 Ἰουλίου 1997*, στὸν τόμο «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...», ὁ.π., σελ. 235.

για τὸ προκείμενο θέμα. Χρειάστηκε νὰ πραγματοποιηθοῦν πολλές πολὺώρες συσκέψεις καὶ κρίθηκε λυσιτελές νὰ συμμετάσχω στὴ σύνοδο ISO, τὸν Νοέμβριο (5-12) τοῦ 1995 στὸ Τόκιο, νὰ διευκρινίσω καὶ πείσω τοὺς ἐκπροσώπους τῶν μεγάλων ἐταιρειῶν τοῦ κόσμου γιὰ τοὺς ἠλεκτρονικοὺς ὑπολογιστὲς ὅτι τὸ ἑλληνικὸ μουσικὸ σύστημα γιὰ τὴ Βυζαντινὴ Μουσικὴ εἶναι ἀπότοκο τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου καὶ λειτουργεῖ ἀκριβῶς ὡς ἠχητικὸ ἀλφάβητο...»

Εἶναι ἀπλό, σήμερα, νὰ τὸ ἀκοῦμε αὐτό, ἀλλά, πῶς πραγματώνεται κάτι τέτοιο στὴν πράξη; Ἄς δοῦμε, ἀπὸ τὸ προσωπικὸ μου ἀρχεῖο, τὰ ἐνθύμιά μου ἀπὸ τὸ πῶς ἐργάζεται ἕνας ἐπιστήμων· ὄχι ὁποιοσδήποτε ἐπιστήμων· ὁ καθηγητὴς Στάθης.

- Πρωτίστως, συλλέγεται ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Παραθέτω μία σελίδα ἀπὸ πῆς σημειώσεις τοῦ Καθηγητοῦ κατὰ τὸν Μάρτιο τοῦ 1995 (βλ. Εἰκόνα 3").

Σταχυολόγηση Βιβλιογραφίας
ὅπου χρησιμοποιοῦνται τὰ σημάδια τῆς βυζαντινῆς
καὶ μεταβυζαντινῆς μουσικῆς

Lorenzo Tardo, *L' Antica Melurgia Bizantina*, Grottaferrata 1938.

H.J.W.Tillyard, *Handobook of the Middle Byzantine Musical Notation*, MMB, Copenhagen, 1970.

Carsten Höeg, *La Notation Ekphonetique*, MMB, Copenhagen, 1947.

R. Palikarova Verdeil, *La Musique Byzantine chez les Bulgares et les Russes*, MMB, Copenhagen 1953.

Jorgen Raasted, *Intonation Formulas and Modal Signatures in Byzantine Musical Manuscripts*, MMB, Copenhagen 1966.

Oliver Strunk, *Specimina Notationum Antiquiorum*, MMB, Copenhagen 1966.

Gr. Stathis, *The Old Synoptic and the New Analytical Method of Byzantine Notation*, in "Studies in Eastern Chant", v. IV 1979.

Gr. Stathis, *Problems connected with the Transcription of thw Old Byzantine Notation into the Pentagram*, in Reports of the Eleventh Congress - Copenhagen 1972, v. II, pp. 778 - 782.

Γρ. Θ. Στάθης, *Ἡ Ἐξήγησις τῆς παλαιᾶς Βυζαντινῆς Σημειογραφίας*, Ἀθῆνα 1978.

Γρ. Θ. Στάθης, *Οἱ Ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ Μαθήματα τῆς Βυζαντινῆς Μελωποιίας*, Ἀθῆνα 1979.

Ἄπ' τὸ 1820 - 1821, ποὺ ἐφευρέθηκε ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ τυπογραφία μὲ τὴν χάραξη τῶν ἐιδικῶν στοιχείων, συγχρόνως στὸ Βουκουρέστι καὶ στὸ Παρίσι, ἔχουν τυπωθῆ μέχρι σήμερα περισσότεροι ἀπὸ 800 αὐτοτελεῖς τόμοι βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς μουσικῆς, μεταξύ τῶν ὁποίων περὶ τοὺς εἴκοσι ἀφοροῦν τὴν καταγραφή ἑλληνικῆς καὶ τουρκικῆς δημοτικῆς μουσικῆς.

Ἀθῆνα, Μάρτιος 1995, Γρ. Θ. Στάθης,

Εἰκόνα 3". Δεῖγμα ἐγγράφου τοῦ καθ. Στάθης· σταχυολόγηση βιβλιογραφίας γιὰ πῆς ἀνάγκες τοῦ ἔργου.

- Έπειτα, γίνονται οι σχετικές προεργασίες. Δείγμα του κόπου βλ. στην 4^η Εικόνα, μία από τις δώδεκα, συνολικῶς, σελίδες τοῦ σχετικοῦ πίνακα. Ὅ,τι δὲν γινόταν ἀπὸ τὸν MAC, γινόταν ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Καθηγητοῦ, μάλιστα, μὲ πλῆθος δοκιμῶν καὶ βελτιώσεων.

Α' . Ἐκφωνητικὴ Σημειογραφία (Κώδικες Συναϊτικοί ια' αἰῶνος)		
Ὁξεῖα πρὸς Ὁξεῖαν	Ὁξεῖα	✓
Ὁξεῖαι Διπλαῖ	Ὁξεῖα διπλαῖ	✓
Βαρεῖαι Βαρεῖαι	Βαρεῖα	✓
Βαρεῖαι Διπλαῖ	Βαρεῖα διπλαῖ	✓
Καθισταῖ Καθισταῖ	Καθιστῶν	✓
Συρματικὴ καὶ Τελεία	Εὐρυσταῖα	✓
Παροκλιητικὴ καὶ Τελεία	Παροκλιητικῶν	✓
Ἵπόκρισις	Ἵπικρισίς	✓
Ἵπόκρισις Ἵπόκρισις	Ἵπικρισίς διπλαῖ	✓
Κρεμασταῖ Κρεμασταῖ	Κρεμαστῶν	✓
Ἄπ' Ἐσω Ἐξω	Ἄπ' Ἐσω Ἐξω	✓
Ὁξεῖα καὶ Τελεία	τὰ χαίρα	✓
Κεντήματα	Κεντήματα	✓
Κεντήματα Κεντήματα		✓
Ἀπόστροφος	Ἀπόστροφος	✓
Ἀπόστροφος Ἀπόστροφος		✓
Ἀπόστροφοὶ [Διπλαῖ]	Ἀπόστροφος διπλαῖ	✓
Συνέμβα καὶ Τελεία	Εὐσύνεμβα	✓
ψιχῆ		✓
δασηῖα		✓
σπειροσπασμένη		✓

Εἰκόνα 4^η. Μία ἀπὸ τὴς δώδεκα, συνολικῶς, σελίδες τοῦ Πίνακος τῶν Σημασίων.

Ὅ,τι δὲν γινόταν ἀπὸ τὸν MAC, γινόταν ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Καθηγητοῦ.

- Καί στη συνέχεια..., όλα παίρνουν σάρκα και οστά· καταγράφονται σε ένα μνημειώδες αγγλικό κείμενο, το οποίο, έπειτα από σχολαστικό «χτένισμα», υποβάλλεται όπου δει· Τόκυο Ίαπωνίας, Κοπεγχάγη Δανίας, Κεμπέκ Καναδά, Σιγκαπούρη ...Σιγκαπούρης (βλ. στην 5^η Εικόνα την πρώτη, μόνο, σελίδα του σχεδίου υπομνήματος, που προοριζόταν να υποβληθεί από τον Ελ.Ο.Τ. στις Συνόδους της ISO· ή Περίληψη).

Revised proposal to ISO/IEC JTC1/SC2/WG2 concerning inclusion into ISO/IEC 10646 of the repertoire used in the Greek Byzantine Musical Notation System.

Abstract

This revised proposal aims to the inclusion of the Greek Byzantine Musical Notation System in ISO/IEC 10646-1, the Universal Multiple-Octet Character Set, and thereby in Unicode. It covers the repertoire needed for the Greek Byzantine Musical Notation System, a System that exists for more than 1000 years and is used today almost unaltered. The repertoire proposed covers all the periods of this Notation System, from the earliest manuscripts found to the system in use today. This proposal has been prepared by the Hellenic National Technical Committee on characters sets technology and especially its Working Group 5, with the kind co-operation of several experts from various countries. This revision has taken into account the comments delivered in the Tokyo meeting of SC2/WG2. The names of the characters have been edited for more consistency. A table has been added to reflect the usage of the various signs and the periods where each was used. Much of the text of the previous documents submitted to SC2/WG2 is repeated here for reasons of consistency.]

and Copenhagen meeting of SC2/WG2.

↓
Τους δανειζόμαστε από τη φωνητική, με κάποια αλλαγή
σε αποδοτικότητα, που είναι να δα' ιδιαιτερώ
της κουενχάμη. Σε αποδοτικώς ήμω' τους δεξιά
να ελμολήμ' μία-δύο σχέδη με χείρα εν
σχεδισμένω ασα' σημάδιω.

Εικόνα 5^η. Η πρώτη, μόνο, σελίδα του σχεδίου υπομνήματος, που προοριζόταν να υποβληθεί από τον Ελ.Ο.Τ. στις Συνόδους της ISO· ή Περίληψη.

- Στο τέλος του ανωτέρω κειμένου, επειδή ο «κόσμος» (με την θεολογική έννοια) όλα τα κρίνει βάσει της εμπορικής τους «αξίας», ο Στάθης προνοεί και συντάσσει ανάλογο κείμενο. Καταρτίζει μία λίστα εμπορικών εφαρμογών της υπό το αίτημα κωδικοποίησης μουσικής γραμματοσειράς, ώστε να πεισθούν οι ανά την υφήλιο ειδικοί τεχνοκράτες για το επικερδές και προσοδοφόρο του εγχειρήματος. Πρόκειται περί μιᾶς λίαν εύφουῶς λίστας. (Βλ. Εικόνα 6^η)

HELLENIC STANDARDS ORGANISATION
I.S.O./I.E.E.-JTC1/SC2-WG2

"Τον ~~φο~~ νεών να παρεμφθόν κάποια οπ' αλά
κα' αμυια α' 1.7. Πω Γαμπίτιν
24/1/91

FUTURE COMMERCIAL APPLICATIONS

1. MARKET SIZE

Besides the aforementioned use by specialist scholars and religious organizations that address nevertheless 230 million faithful Orthodox.
2. CURRENT TECHNOLOGY

Record companies need this notation system for the performers to be able to record and also to include the partitura in the record or CD's or cassette set. *Scores*
3. ADVERTISING

More effective advertizing slogans on TV as the sound of the message could be more acurately and effectively manipulated
4. CREATION OF NEW OPPORTUNITIES

Rapid industrialization of traditional Oriental societies endangers the continuaton of their indigenous musical tradition which is almost always oral.
5. HIGH TECH

Transfer of enornus number of existing archives to electronic data & interactive multimedia bases and value added services through telematics funded by the E.U. & local governemets.

etc.

→ 6. Digital voice synthesizing in any language will become very accurate and easily recognisable by another computer?

WZ, 2 ημιτ' μουσική
24/1/91

5
95/11/6

Εικόνα 6^η. Η λίστα εμπορικών εφαρμογών της υπό το αίτημα κωδικοποίησης μουσικής γραμματοσειράς.

Και συνεχίζει ο Καθηγητής την εξιστόρηση:

«...Και χρειάστηκε να γίνουν πολλές ακόμα βελτιωτικές προσπάθειες στις ανά εξάμηνο γειόμενες συνόδους της ISO, σε διάφορες πόλεις των πέντε ηπείρων (Κοπεγχάγη, Κεμπέκ, Συγκαπούρη), έως ότου η όλη προσπάθεια φτάσει σε αίσιο τέλος, τον Ιούλιο του 1997, στη σύνοδο του Ήρακλείου Κρήτης, στην Ελλάδα...»

Φθάνει, λοιπόν, το γεγονός στην Σύνοδο της ISO του Ήρακλείου Κρήτης, εδώ όπου ο Ελ.Ο.Τ. -επιτρέψτε μου, να πω- «έπαιζε εντός έδρας». Θα πούμε κάτι παρακάτω...

Στην όλη προσπάθεια είχα την τιμή να προσκληθώ να συμμετάσχω, προκειμένου να αναλάβω τον σχεδιασμό των σημάδιων, υπό την καθοδήγηση του Καθηγητού, λόγω της προηγούμενης σχεπικής ένασχολήσεώς μου. Άς μου επιτραπῆ, το μέτρο και τον βαθμό της συμμετοχής μου στην ιστορική αυτή για την Ψαλπική Τέχνη εργασία, να μην τα περιγράψω ο ίδιος, φοβούμενος την υπερβολή ή έστω την υπερεκτίμηση της πραγματικότητας, αλλά να αφήσω, πάλι, τον Στάθη να ιστορήσει με την αντικειμενική γραφίδα του τα γεγονότα:

«...Ύστερα απ' την επιμονή μου να έχω τη γενική εποπτεία στον σχεδιασμό, αφού άλλωστε κανένας σχεδιαστής σε καμιά εταιρεία δεν θα μπορούσε να σχεδιάσει τα σημάδια αν δεν του τα υποδείξει κάποιος... αποφασίστηκε να συμμετάσχει στην Ομάδα και ο Κώστας Καραγκούνης, ως ο επιστήμονας που έχει κόλας μιά μεγάλη εμπειρία στο σχεδιασμό. Ο Κώστας είχε εφοδιασθῆ απ' τον Απρίλιο με το σχεδιαστικό πρόγραμμα που απαιτείται για την περίπτωση, δηλαδή το Fontographer, κι είχε σχεδιάσει σχεδόν όλα τα σημάδια με βάση το χειρόγραφο πίνακά μου, σε μιά πρώτη προσπάθεια εξοικειώσεώς του με τις δυνατότητες αυτού του προγράμματος...»

Στο σημείο αυτό, άς μου επιτραπῆ να ομολογήσω, ότι η φάση αυτο-εκμαθήσεως και εξοικειώσεως με το Fontographer από το έγχειρίδιό του στην αγγλική ήταν η πλέον επίπονη και χρονοβόρα. Τελικώς, πολλά πράγματα γινόταν από διαίσθηση.

Και ο Δάσκαλος συνεχίζει την αφήγηση: «Η δεύτερη φάση, που ήταν και απαίτηση για την τελική κωδικοποίηση, αφορούσε στον ηλεκτρονικό σχεδιασμό των σημάδιων, με το πρόγραμμα "Fontographer". Το εξαιρετικά υπεύθυνο όσο και γοητευτικό αυτό έργο ανέλαβε πάλι η αφεντιά μου, το δωδεκάημερο 16 - 27 Ιουλίου του 1996, με βοήθη τον μαθητή μου διδάκτορα και καλό φίλο Κώστα Καραγκούνη, ο οποίος χειριζόταν τον κένσορα του σχεδιασμού και υπάκουε στις λεπτολόγες οδηγίες χαράξεως των σημάδιων...

» Ο σχεδιασμός των σημάδιων έγινε στο σπίτι μου πέρυσι το καλοκαίρι, το πενήνήμερο 16 - 20 Ιουλίου και το διήμερο 26 - 27 Ιουλίου (το έτος 1996), με δεκαπεντάωρη ένασχόληση κάθε

μέρα. Τὸν χειρισμὸ τοῦ κένσορα εἶχε ὁ φίλος καὶ μαθητὴς μου Κώστας Καραγκούνης, ἐπεὶ εἶχε μιὰ προηγούμενη ἐξοικείωση μὲ σχεδιαστικά προγράμματα στὸν ὑπολογιστή.»⁷

«...Μὲ τὴν προοπτικὴ πὼς θὰ προλάβουμε νὰ ὀλοκληρώσουμε τὴν τελικὴ πρόταση γιὰ τὸ Κεμπέκ, ὄρισάμε νὰ ἐργαστοῦμε ἀπ' τὴν Τρίτη 16 Ἰουλίου 1996, ὁ Κώστας κι ἐγὼ στὸ σπίτι μου. Τὸ προηγούμενο τριήμερο, ὕστερα ἀπ' τὴν σύσκεψη τῆς Πέμπτης 11 Ἰουλίου '96, κατὰ τὴν ὁποία συμμετέσχον καὶ οἱ Κεχαγιαδάκης καὶ Καραγκούνης, ὁ Καραγκούνης ἐξεπόνησε τὴν τοποθέτηση στὸ πληκτρολόγιο τῶν σημαδιῶν, μετὰ ἀπὸ δύο - τρεῖς πιθανές διαφορετικὲς τοποθετήσεις, καὶ μὲ τηλεμοιότυπο (Fax) ἔστειλε τὸν πίνακα στὸν Κεχαγιαδάκη... Ἡ τοποθέτηση τῶν σημαδιῶν τελικὰ ἔγινε μὲ βάση τὴν ἀλφαβητικὴ ἀντιστοιχία στὸ πληκτρολόγιο τῶν ἀρκπκῶν γραμμάτων τῆς ὀνομασίας τῶν σημαδιῶν. Τὴν Τρίτη τὸ μεσημέρι, σπὶς μιά καὶ μισή, ὁ Κώστας βρισκόταν στὸ σπίτι μου. Ἐδῶ τὸν βρήκα, σπὶς δύο καὶ μισή, ὅταν ἐπέστρεψα ἀπὸ μιὰ συνάντηση πού εἶχα στὸ Πανεπιστήμιο... Φάγαμε κι ἀρχίσαμε τὴ δουλειὰ ἀμέσως...

» Εἶδαμε ὅτι ὁ πρῶτος σχεδιασμὸς δὲν ἄντεχε σὲ διορθώσεις ἴσα - ἴσα θὰ μᾶς καθυστεροῦσε περισσότερο. Ἀποφασίσαμε ν' ἀρχίσουμε ἀπ' τὴν ἀρχή.»

Ἀρχικῶς, ὁ Στάθης κατήρπισε ἓναν πλήρη 16δικὸ Πίνακα μὲ ἅπαντα τὰ σημάδια, ἀπὸ τὰ Σημεῖα Προσωδίας καὶ τὰ Ἐκφωνητικὰ μέχρι τὰ πλεόν πρόσφατα, ὅπως, ἐπὶ παραδείγματι, κάποια τὰ ὁποῖα μετεχειρίσθησαν οἱ ἀείμνηστοι μουσικοδιδάσκαλοι καὶ μελουργοὶ Ἀθανάσιος Καραμάνης καὶ Σίμων Καρᾶς (βλ. τὴν 7^η Εἰκόνα).

Βάσει αὐτοῦ τοῦ 16δικοῦ Πίνακος συντάχθηκε, ἐν συνεχείᾳ ἓνας ἄλλος, στὸν ὁποῖο κατεχωρίσθησαν ὅλα τὰ σημάδια μὲ τὴν πλήρη τεχνοκρατικὴ τους ὀνομασία, σὲ δύο φάσεις: Βλ. τὴν α' φάση στὴν 8^η Εἰκόνα καὶ τὴν β' φάση στὴν ὑπ' ἀριθμὸν 9 Εἰκόνα.

Ὁ Καθηγητὴς, κατὰ τὴν ἐξιστόρησή του, περιγράφει μὲ ζωνεὲς πινελιὲς τὸν τρόπο πού ἐργαστήκαμε, περιγραφῆς πὶς ὁποῖες διαβάζω καὶ ἐρυθριῶ:

«...Ὁ Κώστας σκυμμένος στὸν κομποῦτερ κι ἐγὼ δίπλα του ἀριστερὰ νὰ γέρινω λίγο πρὸς αὐτὸν γιὰ νὰ μπορῶ νὰ βλέπω στὴν ὀθόνη χωρὶς μεγάλη παραμόρφωση... Ὁ Κώστας μὲ μιὰ παραδειγματικὴ ὑπομονὴ κι ἐπιμονὴ καὶ μὲ μιὰ ἀγιοῦπόταχτη, πράγματι, καὶ ἀγιοβουλιὴ θέληση νὰ ὑπηρετήσῃ πὶς ὑποδείξεις μου καὶ πὶς ἐπιμονές μου καὶ σπὶς λεπτομέρειες τῶν λεπτομερειῶν, οὔτε πού θυμόταν νὰ φάει ἢ νὰ κοιμηθῇ. Μόνο νερὸ ἔπινε πολὺ, καὶ κάπου - κάπου δροσιζόταν μὲ λίγο καρπούζι. Ὁ σχεδιασμὸς τοῦ κάθε σημαδιοῦ μᾶς ἔπαιρνε τριάντα ἕως σαράντα - σαρανταπέντε λεπτά... Τὰ πρῶτα δέκα σημάδια τὰ ἐκτυπώσαμε κίτρινος στὸ φυσικὸ τους μέγεθος, ἀλλὰ καὶ σὲ διαφορετικὰ μεγέθη. Κι ἐκεῖ, πάλι, μὲ τὸν μεγεθυντικὸ φακὸ βλέπαμε πὶς μικροατέλειες, κι ἱκανοποιούμασταν μὲ πὶς ἐπιτυχίες μας.

7 Βλ. Ὁ Σχεδιασμὸς τῶν Σημαδιῶν StathisSeries, ὀ.π., σελ. 247.

GREEK (BYZANTINE) MUSICAL NOTATION SYSTEM

00	MUSIC OXELA EKFONTITIKO SIGN
01	MUSIC OXELA DIPLI EKFONTITIKO SIGN
02	MUSIC VAREIA EKFONTITIKO SIGN
03	MUSIC VAREIA DIPLI EKFONTITIKO SIGN
04	MUSIC KATHISTI SIGN
05	MUSIC SYRMATKI SIGN
06	MUSIC PARAKLITIKI EKFONTITIKO SIGN
07	MUSIC YPOKRISIS SIGN
08	MUSIC YPOKRISIS DIPLI SIGN
09	MUSIC KREMASTI SIGN
0A	MUSIC AP' ESO EXO EKFONTITIKO SIGN
0B	MUSIC TELELA SIGN
0C	MUSIC KENTIMATA SIGN
0D	MUSIC APOSTROFOS SIGN
0E	MUSIC APOSTROFOS DIPLI SIGN
0F	MUSIC SYNEMVA SIGN
10	MUSIC PSILI SIGN
11	MUSIC DASEIA SIGN
12	MUSIC PERISPOMENI SIGN
13	MUSIC OLIGON PROTOBYZANTINO SIGN
14	MUSIC GORGON PROTOBYZANTINO SIGN
15	MUSIC PSILON MUSIC SIGN
16	MUSIC CHAMILON SIGN
17	MUSIC VATHY SIGN
18	MUSIC ISON PROTOBYZANTINO SIGN
19	MUSIC SAXIMATA SIGN
1A	MUSIC PARICHON SIGN
1B	MUSIC STAVROS APO DEXIA SIGN
1C	MUSIC OXELAI PROTOBYZANTINO SIGN
1D	MUSIC VARELAI PROTOBYZANTINO SIGN
1E	(This position is reserved for future standardization)
1F	MUSIC APODERMA PROTOBYZANTINO SIGN
20	MUSIC APOTHEMA SIGN
21	MUSIC KLASMA SIGN
22	MUSIC REVMA MUSIC SIGN
23	MUSIC PLASMA PROTOBYZANTINO SIGN
24	MUSIC TINAGMA SIGN
25	MUSIC ANATRICHISMA SIGN
26	MUSIC SEISMA PROTOBYZANTINO SIGN
27	MUSIC SYNAGMA PROTOBYZANTINO SIGN
28	MUSIC SYNAGMA META STAVROU SIGN
29	MUSIC OURANISMA PROTOBYZANTINO SIGN
2A	MUSIC THEMA SIGN
2B	MUSIC LEMOI SIGN
2C	MUSIC DYO SIGN
2D	MUSIC TRIA SIGN
2E	MUSIC TESSERA SIGN
2F	MUSIC KRATIMATA SIGN
30	MUSIC AP' ESO EXO MESOBYZANTINO SIGN
31	MUSIC FTHORA PROTOBYZANTINO SIGN
32	MUSIC IMIFTHORA SIGN
33	MUSIC KATAVA TROMIKON SIGN
34	MUSIC PELASTON PROTOBYZANTINO SIGN
35	MUSIC PSIFISTON PROTOBYZANTINO SIGN
36	MUSIC KONTEVMA SIGN
37	MUSIC CHOREVMA PROTOBYZANTINO SIGN
38	MUSIC RAPISMA SIGN
39	MUSIC PARAKALESMA PROTOBYZANTINO SIGN
3A	MUSIC PARAKLITIKI PROTOBYZANTINO SIGN
3B	MUSIC ICHADIN SIGN
3C	MUSIC NANA SIGN
3D	MUSIC PETASMA SIGN
3E	MUSIC KONDEVMA SIGN
3F	MUSIC TROMIKON PROTOBYZANTINO SIGN

Εικόνα 8^η. Πίναξ Σημαδίων (α' φάση ονοματοδοσίας).

TABLE 2. GREEK BYZANTINE MUSICAL NOTATION SYSTEM

Abbreviations: PB=Proto-Byzantine Period, 10-12th century AD
 MB=Middle-Byzantine Period, 12th century - 1814/1881
 MP=Modern Period, 1814/1881-today
 U=Upper Stripe
 M=Middle Stripe
 B=Lower Stripe
 Char=Music character

code	NAME	PB	MB	MP	U	M	L	Char
00	GREEK BYZANTINE MUSIC OXEIA EKFONTIKO SIGN	X			X			
01	GREEK BYZANTINE MUSIC OXEIA DIPLI EKFONTIKO SIGN	X			X			
02	GREEK BYZANTINE MUSIC VAREIA EKFONTIKO SIGN	X			X			
03	GREEK BYZANTINE MUSIC VAREIA DIPLI EKFONTIKO SIGN	X			X			
04	GREEK BYZANTINE MUSIC KATHISTI SIGN	X			X			
05	GREEK BYZANTINE MUSIC SYRMATIKI SIGN	X			X			
06	GREEK BYZANTINE MUSIC PARAKLITIKI EKFONTIKO SIGN	X			X			
07	GREEK BYZANTINE MUSIC YOKRISIS SIGN	X			X			
08	GREEK BYZANTINE MUSIC YOKRISIS DIPLI SIGN	X			X			
09	GREEK BYZANTINE MUSIC KREMASTI SIGN	X			X			
0A	GREEK BYZANTINE MUSIC AP' ESO EXO EKFONTIKO SIGN	X			X			
0B	GREEK BYZANTINE MUSIC TELEIA SIGN	X			X			
0C	GREEK BYZANTINE MUSIC KENTIMATA SIGN	X			X			
0D	GREEK BYZANTINE MUSIC APOSTROFOS SIGN	X	X	X		X		
0E	GREEK BYZANTINE MUSIC APOSTROFOS DIPLI SIGN	X	X	X		X		
0F	GREEK BYZANTINE MUSIC SYNEMVA SIGN	X					X	
10	GREEK BYZANTINE MUSIC PSILI SIGN	X			X			
11	GREEK BYZANTINE MUSIC DASEIA SIGN	X			X			
12	GREEK BYZANTINE MUSIC PERISPOMENI SIGN	X			X			
13	GREEK BYZANTINE MUSIC OLIGON ARCHAIC SIGN	X				X		
14	GREEK BYZANTINE MUSIC GORGON ARCHAIC SIGN	X				X		
15	GREEK BYZANTINE MUSIC PSILON SIGN	X				X		
16	GREEK BYZANTINE MUSIC CHAMILON SIGN	X				X		
17	GREEK BYZANTINE MUSIC VATHY SIGN	X				X		
18	GREEK BYZANTINE MUSIC ISON ARCHAIC SIGN	X				X		
19	GREEK BYZANTINE MUSIC SAXIMATA SIGN	X				X		
1A	GREEK BYZANTINE MUSIC PARICHON SIGN	X				X		
1B	GREEK BYZANTINE MUSIC STAVROS APO DEXIA SIGN	X				X		
1C	GREEK BYZANTINE MUSIC OXEIAI ARCHAIC SIGN	X				X		
1D	GREEK BYZANTINE MUSIC VAREIAI ARCHAIC SIGN	X				X		
1E	(This position is reserved for future standardization)							
1F	GREEK BYZANTINE MUSIC APODERMA ARCHAIC SIGN	X					X	
20	GREEK BYZANTINE MUSIC APOTHEMA SIGN	X					X	
21	GREEK BYZANTINE MUSIC KLASMA SIGN	X			X			
22	GREEK BYZANTINE MUSIC REVMA SIGN	X			X			
23	GREEK BYZANTINE MUSIC PIASMA ARCHAIC SIGN	X			X			
24	GREEK BYZANTINE MUSIC TINAGMA SIGN	X					X	
25	GREEK BYZANTINE MUSIC ANATRICHISMA SIGN	X			X			
26	GREEK BYZANTINE MUSIC SEISMA ARCHAIC SIGN	X					X	
27	GREEK BYZANTINE MUSIC SYNAGMA ARCHAIC SIGN	X					X	
28	GREEK BYZANTINE MUSIC SYNAGMA META STAVROU SIGN	X					X	
29	GREEK BYZANTINE MUSIC OURANISMA ARCHAIC SIGN	X			X			
2A	GREEK BYZANTINE MUSIC THEMA SIGN	X					X	
2B	GREEK BYZANTINE MUSIC LEMOI SIGN	X					X	
2C	GREEK BYZANTINE MUSIC DYO SIGN	X			X			
2D	GREEK BYZANTINE MUSIC TRIA SIGN	X			X			
2E	GREEK BYZANTINE MUSIC TESSERA SIGN	X			X			
2F	GREEK BYZANTINE MUSIC KRATIMATA SIGN	X					X	

Ἀξίζει, τώρα, νὰ προσέξει κανείς ἰδιαίτερος τὴν ἐν συνεχείᾳ περιγραφή - «ποίημα»!

» Ὁ Κώστας σιγά - σιγά μετακινουῖσε τὸν κένσορα κι ἐγὼ εἶχα κοντὰ στὴν ὀθόνη, κοντὰ σ' ἐκεῖνο τὸ σημεῖο ποὺ θέλαμε νὰ διορθώσουμε ἢ ποὺ ἤθελα νὰ τοῦ δώσω τὴ συγκεκριμένη κίνηση καὶ μορφή, εἶχα τὴ δεξιά παλάμη μου καὶ τῆς ἔδινα τὴ μορφή μὲ τὰ δάχτυλά μου σὲ ἀνάλογη κίνηση κι ὅλη μαζὶ τὴν παλάμη μου, ὡσὰν νὰ χειρονομοῦσα καὶ νὰ διεύθυνα κάποιον ψάγμα, μορφοποιούσα νοητὰ καὶ διηύθυνα τὴν κίνηση τοῦ κένσορα νὰ δώσει τὴν τέλεια κίνηση στὴ μορφή τοῦ ...σημαδοφώνου... Ἐξηγοῦσα στὸν Κώστα πῶς κινεῖται ἡ πένα ὅταν γράφεις καὶ ποῦ ἀφήνει περισσότερη μελάνη καὶ ποῦ καὶ πῶς στρίβει ἐλαφρὰ καὶ σβήνει καὶ τελειώνει πὺς ἀπολήξεις τῶν σημαδιῶν. Μιὰ νοητὴ ζωγραφικὴ μὲ μιὰ μουσικὴ χειρονομία γιὰ τὴ σχηματοποίηση τοῦ νοουμένου... Μὲ αὐτὴν τὴν ποιητικὴ κίνηση ἀποκρυσταλλώνονταν οἱ κινήσεις τῆς πέννας ἢ τῆς φτέρας τῶν μεγάλων μελουργῶν καὶ καλλιτεχνῶν κωδικογράφων τῆς ψαλτικῆς παραδόσεως μιᾶς ὑπερχιλιετίας. ...Ἐργαστήκαμε δεκαπεντάωρα ὀλόκληρα τὴν ἡμέρα, μέχρι τὸ Σάββατο (20 Ἰουλίου) σπὶς πέντε καὶ μισή, ποὺ συνόδευσα τὸν Κώστα νὰ φύγει γιὰ τὸν Βόλο, γιὰτὶ ἔπρεπε νὰ πάει νὰ ψάλει.»⁸

Ὁ Καθηγητής, ἐν τῷ μεταξύ, εἶχε συντάξει ἕνα ἀκόμη κείμενο· τὸ πλαίσιο τῆς γραφικῆς ἀκολουθίας τῶν Σημαδιῶν. Πῶς συνδυάζονται, δηλαδή, τὰ Σημάδια μεταξύ τους, πῶς διαδέχονται τὸ ἕνα τὸ ἄλλο κατὰ τὴν γραφὴ τους, καὶ ποιά -καὶ πῶς- τίθενται ἄνω ἢ κάτω τῆς βασικῆς γραμμῆς... Βλ. πὺς Εἰκόνες ὑπ' ἀριθμοὺς 10 - 14.

«Τὸ διήμερο 26-27 Ἰουλίου, μνήμη τῆς ἀγίας Παρασκευῆς καὶ τοῦ ἀγίου Παντελεήμονος, πάλι μὲ τὸν Κώστα, τὸν ὁποῖο αὐτὴ τὴ φορὰ ὅπως καὶ τὸ τελευταῖο βράδι τῆς προηγούμενης παραμονῆς τοῦ τὸν φιλοξένησα στὸ σπίτι μου, ὀλοκληρώσαμε τὸν σχεδιασμὸ τῶν σημαδιῶν καὶ τὰ ἐκτυπώσαμε, δίνοντας ἀξιοχρέως τὸ ὄνομα στὴ σημαδοσειρὰ **STATHIS SERIES.**»⁹ Καὶ ἐφόσον ὀλοκληρώθηκε ὁ σχεδιασμὸς, τί ἄλλο ἔχουμε παρὰ καὶ πάλι ...πίνακες: Τάξιμόμηση τῶν Σημαδιῶν (Εἰκόνα 15^η) - Χάρτης (Key Map) τῶν κοινῶν Γραμματοσειρῶν (Εἰκόνα 16^η) - Καταχώρηση τῶν Σημαδοφώνων στὸν Key Map (Εἰκόνα 17^η) - Νέα ἐπεξεργασία τοῦ Key Map τῆς StathisSeries ἀπὸ τὸν Καθηγητὴ, μὲ ἀρίθμηση κάθε Σημαδιῶν (Εἰκόνα 18^η) -

Στὸν Key Map τῆς StathisSeries διακρίνεται ὁ χωρισμὸς τοῦ κάθε πλαισίου σὲ 4 μέρη καὶ ὁ σχεδιασμὸς τῶν Σημαδιῶν στὸ ἀνάλογο τεταρτημόριο τοῦ πλαισίου, ὡστε νὰ ὀρίζεται ἡ θέση τους ἄνω ἢ κάτω τῆς βασικῆς γραμμῆς καὶ ἡ σχέση τους μὲ τὰ λοιπὰ Σημάδια πρὸς τὰ δεξιά ἢ πρὸς τ' ἀριστερά.

⁸ Μνημονάρι τῆς 24ης Ἰουλίου 1996, Ὁ Σχεδιασμὸς τῶν Σημαδιῶν τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης StathisSeries, ὁ.π., σελ. 223 - 226.

⁹ Μνημονάρι, Β. Ὁ Σχεδιασμὸς τῶν Σημαδιῶν StathisSeries, ὁ.π., σελ. 251.

Γραμμὴ ἀκολουθία

A. Ἐπὶ κεντρικῆ γραμμῆ ἀνέκει τα
φωνήματα αἰτιάδα, δηλαδὴ αὐτὰ δὲ ταύτων
(= παρθεμαίων) ἀνάθεα ἢ κατέθεα φωνῆ.
Ἄλλα τὰ αἰτιατὰ, πᾶσι, ἀκίον ἐὰν δὲ χρο-
κῆ ἀκίον δὲ τὰ δευτερευμένα, ἄλλοι
αὐτὰ καὶ β) τὰ ἰσοφώνητα. Ἐπει-
τα κίον τὸ ἢ ἐὰν ἀναγίγῃ μὲν τὸ
αἰτιατὸν τῆν μαρτυρομένην ἀκίον
ἔμ κεντρικῆ, αἰτία, γραμμῆ γραμμῆ
ταυτὰ ἢ οἱ μαρτυροῦν τῆν ἔμ, ἐὰν ἐὰν
δὲ ἀναγίγῃ μὲν τὸ, (καὶ τῆν δὲ
τῆν μαρτυρομένην ἢ βραχὺ

B. Ἐπειδὴ τῆν κεντρικῆ γραμμῆ γραμμῆ
φατα τὰ ἀκίον τῆν ἀκίον ἔμ
δὲ, ἐὰν ἀκίον γίνῃτα ἰσοφώνητα.
μαρτυρομένην καὶ ἄλλοι γραμμῆ
καὶ ἀκίον τὰ ἔμ γραμμῆ
ἢ ἰσοφώνητα δὲ ἀναγίγῃ τῆν
μὲν τὸ, ἀλλὰ ἔμ μὲν κατέθε
μαρτυρομένην καὶ τὰ φωνήματα ἰσοφώνητα

Εἰκόνα 10^η. Χειρόγραφες σημειώσεις τοῦ Καθηγητοῦ
περὶ τῆς Γραφικῆς Ἀκολουθίας τῶν Σημαδίων (σελ. 1).

Επισημάνει τὴν φωνητικὴν
 ἀκολουθίαν

§. Βασίλειος. Τὰ ἀγράμματα ἐπισημάνει καὶ
 τὰ ἀφαιρούμενα, ἵνα εὐδοκίαν ἔσται
 ἐκτιμῆται. Ἐν τούτοις δεύρα οὐ
 ἀπολείπει, ἀλλὰ ἀφαιρούμενα καὶ
 ἀφαιρούμενα ἐπισημάνει. Ἐν τούτοις
 ἡ ἀφαιρούμενη ἐπισημάνει καὶ ἀφαιρούμενα
 ἀφαιρούμενα ἐπισημάνει καὶ ἀφαιρούμενα
 ἀφαιρούμενα ἐπισημάνει καὶ ἀφαιρούμενα

Α' ἔπισημάνει τὴν ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη
 ἔπισημάνει τὴν ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη
 ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη
 ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη
 ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη
 ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη
 ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη

α) ἐπισημάνει τὴν ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη
 ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη

ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη
 ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη
 ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη
 ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη
 ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη

ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη
 ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη ἀφαιρούμενη

Εἰκόνα 12^η. Χειρόγραφες σημειώσεις τοῦ Καθηγητοῦ
 περὶ τῆς Γραφικῆς Ἀκολουθίας τῶν Σημαδίων (σελ. 4).

(Αθήνα, 16 Απριλίου 1996, και συμπληρώσεις δεχές Ιουλίου 1997)

Α.β. α. β. γ.

**Γραφική ακολουθία
των σημαδιών της Μεσοβυζαντινής
και της Νέας Αναλυτικής Μεθόδου**

α **A**: Στην κεντρική γραμμή άνήρουν τά φωνητικά σημάδια, δηλαδή αυτά που δείχνουν ή παρασημαίνουν άνάβαση ή κατόβαση φωνής. Αύτά τά σημάδια, πάλι, άνήρουν σέ δυό χρονικές περιόδους: α) τά πρωτοβυζαντινά και β) τά ύστεροβυζαντινά. Γράφονται μόνα τους ή σέ συνδυασμούς μεταξύ τους, κυρίως τής μεσοβυζαντινής και ύστερης περιόδου. Στην κεντρική άκόμα γραμμή γράφονται οι μαρτυρίες τών ήχων, που βέβαια δέν συνδυάζονται μεταξύ τους, τά λείμματα τού χρόνου ή σιωπές και έκ τών άφώνων σημαδιών ή Βαρεία.

β **B**: Υποκάτωθεν τής κεντρικής γραμμής γράφονται τά πλείστα άπ' τά άφωνα ή χειρονομικά σημάδια, τά όποια γιά τόν λόγο άκριβώς αύτάν λέγονται ύποστάσεις [Τρία άπ' αύτά τά σημάδια, - ή Παρακλητική, το Άντικένωμα και τό Πίασμα -, γράφονται έναλλακτικά και άπό πάνω, γιά λόγους όρθογραφίας.] Τά άφωνα σημάδια ή ύποστάσεις δέν συνδυάζονται ποτέ μεταξύ τους: εκείνα που μπορούν νά ενεργούν μαζί σέ κάποια μελική 'θέση' παραδόθηκαν σέ σύμπλεγμα ή σύνθετο ένιαίο σημάδι μέ μικτή όνομασία, όπως Τρομοκοπαρεκάλεσμα ή Ψηφιστοσύναγμα, κ. ά. Τά άφωνα σημάδια έχουν μία κάθετη συμπόρευση μέ τά φωνητικά σημάδια τής κεντρικής γραμμής, εκεί βέβαια όπου πρέπει νά τίθενται σέ κάθετη γραφική παράσταση μαζί, φωνητικά και άφωνα σημάδια. Τά πλείστα άφωνα σημάδια καλύπτουν όριζοντίως τό πλάτος δυό έως τεσσάρων φωνητικών σημαδιών. Άκόμα, υποκάτωθεν τής κεντρικής γραμμής γράφονται οι παντοίες άργιες, δηλαδή Άπλή, Διπλή, Τριπλή, Κράτημα, Άπόδεσμα, και Κλάσμα ή Τζάμισμα: τό τελευταίο αύτό μόνο κάτω άπ' τό φωνητικό σημάδι Πεταστή. Και γράφονται υποκάτωθεν και οι παντοίες διέσεις, - παράγωγα τών φθορών.

α' β' γ'
δ' ε' ζ' η' θ'
ι' κ' λ' μ' ν' ξ' ο' π' ρ' σ' τ' υ' φ' χ' ψ' ω' α' β' γ' δ' ε' ζ' η' θ' ι' κ' λ' μ' ν' ξ' ο' π' ρ' σ' τ' υ' φ' χ' ψ' ω'

Εικόνα 13". «Γραφική Ακολουθία τών Σημαδιών...»
Τελικές διορθώσεις, μικρόν πρό τής όριστικής ύποβολής (σελ. 1).

Γ'. Επάνωθεν τῆς κεντρικῆς γραμμῆς τίθενται τὰ σημάδια πού δηλώνουν συνάγματα δύο ἢ τριῶν φωνητικῶν σημαδιῶν σέ ἕνα χρόνο. Εἶναι τὰ παντοῖα σημάδια τῆς γοργότητος, δηλαδή Γοργό, Δίγοργο, Τρίγοργο ἢ καί τὰ ἴδια μέ μιά στιγμή, ὡς παρεστιγμένα Γ', Γ' κλπ. καί τῆς ἀργότητος, δηλαδή Ἀργό, Ἡμιδιάγο, Διάγο, καθώς καί τῆς ἀργίας ἑνός χρόνου, δηλαδή τό Κλάσμα ἢ τό Τσόκισμα. Ἀπό πάνω ὀκτώμα τίθενται σχεδόν ὅλες οἱ φθορές, τὰ σημάδια δηλαδή πού δείχνουν φθορά ἢ ἀλλοίωση τῶν διαστημάτων τοῦ συστήματος (τετραχόρδου ἢ πενταχόρδου) καί ἐπομένως μετάθεση ἀπό γένος διαστημάτων σέ γένος καί ἀπό ἦχο σέ ἦχο, οἱ παντοῖες ὑφέσεις, - παράγωγα τῶν φθορῶν - , οἱ σημάσεις τῆς χρονικῆς ἀγωγῆς καί τοῦ ἰσοκρατήματος. Ὑπενθυμίζεται ὅτι ἀπό πάνω γράφονται ἐναλλακτικά καί ἡ Παρακινητική, τό Ἀντικένωμα καί τό Πιάσμα.

Εἰκόνα 14^η. «Γραφική Ἀκολουθία...» Τελικές διορθώσεις, μικρόν πρό τῆς ὀριστικῆς ὑποβολῆς (σελ. 2).

Ταξινομήματα

α. - προσωλή
 β. - αὐθεντία
 γ. - μηχανοματῶν
 δ. - θυσία
 ε' - ἀσπασμοματῶν
 ς' - ἄρνη
 ζ' - λείψαν
 η' - αὐτῶν, Γενετή
 θ' - ἄμνη
 ι' - ἀχίρατα μελέτες
 ια' - φθορά
 ιβ' - ἀλλοίωση
 ιγ' - εὐθρασία

27. 7/96
 Νξ.

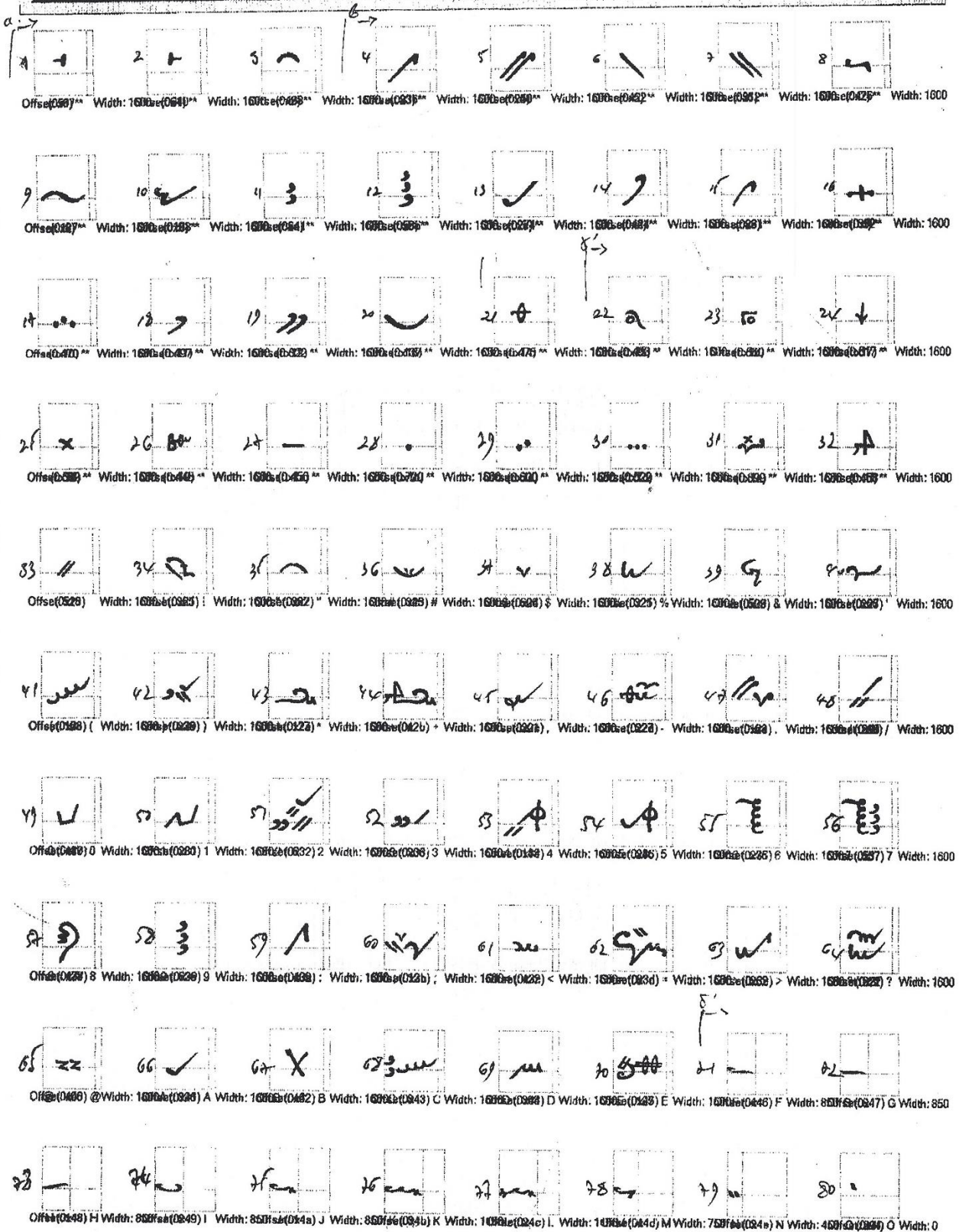
Εἰκόνα 15^η. Χειρόγραφος Πίναξ Ταξινομήσεως τῶν Σημαδιῶν ἀνά Κατηγορία.

Key map

Size: 36 Font: STATHIS SERIES
Notice: Generated by Fontographer 3.5

Printed by Fontographer 3.5 on Sat Jul 27 15:38:44 1996

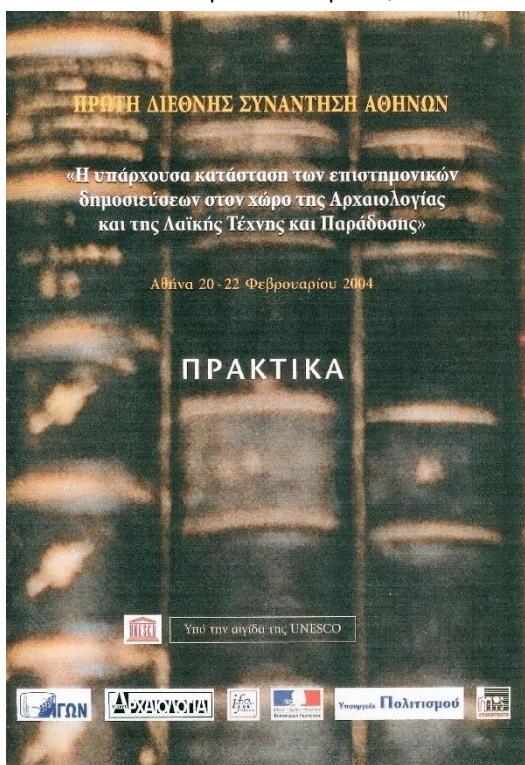

Εικόνα 18^η. 'Η α' σελίδα του Key Map της μουσικής γραμματοσειράς StathisSeries, με αριθμημένα τα Σημάδια.

Και τὸ ὅλο πρᾶγμα πῆγε στὴν Κρήτη, στὴν Σύνοδο τῆς ISO τοῦ Ἡρακλείου.

Προσωπικῶς, στὸ Ἡράκλειο εἶχα δύο ἐργασίες. Ἀφ' ἑνός, συμμετεῖχα ὡς εἰσηγητῆς στὸ παράλληλο μὲ τὴν Σύνοδο συνέδριο, ἀφ' ἑτέρου, ἐπωμίσθηκα τὴν παρουσίαση τῆς μουσικῆς σηματοδυσειρᾶς *StathisSeries*.

- Στὸ μὲν Συνέδριο, ποὺ διεξήχθη παραλλήλως μὲ τὴν Σύνοδο τῆς ISO, εἶχα μία ἀνακοίνωση, διὰ τῆς ὁποίας παρουσίασα -γιὰ δεύτερη φορὰ τότε¹⁰- πὺς ἕως τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἐξελίξεις στὴν παραγωγή ἐλληνικῆς καὶ διεθνοῦς ἐπιστημονικῆς καὶ μουσικῆς βιβλιογραφίας καὶ ἀρθρογραφίας περὶ τὴν Ψαλτικὴ Τέχνη. Πληροφορικῶς σημειῶνω ἐδῶ, ὅτι τὸ ἴδιο θέμα, ἐπικαιροποιημένο, βεβαίως, παρουσίασα καὶ τρίτη φορὰ, στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 2000, σὲ συνέδριο τοῦ περιοδικοῦ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ (στὸ Γαλλικὸ Ἴνστιτούτο Ἀθηνῶν)· ἐν τέλει, τὸ κείμενο τῆς ἔρευνας ἐξεδόθη τὸ 2004 στὰ Πρακτικὰ τοῦ Συνεδρίου, ἐνημερωμένο ἕως τὸ ἔτος 2003, δυστυχῶς, χωρὶς νὰ περιλαμβάνει τοὺς πίνακες μὲ τοὺς τίτλους τῶν ἔργων.

Εἰκ. 19^η - 21^η

¹⁰ Ἡ πρώτη φορὰ ἦταν σὲ μουσικολογικὸ Συνέδριο γιὰ τὶς μουσικὲς τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου στὸ Παλέρμο τῆς Σικελίας, στὶς 20 - 23 Μαΐου 1992 (πρώτη μου συμμετοχὴ σὲ μουσικολογικὸ συνέδριο ὡς εἰσηγητῆς), στὸ ὁποῖο παρουσίασα τὴν ἐλληνικὴ καὶ διεθνὴ βιβλιογραφία καὶ ἀρθρογραφία περὶ Ψαλτικῆς ἕως τὴν ἐκπνοὴ τοῦ 1991. [Γιὰ τὴν ἱστορία· τὴν ἡμέρα ἀεροπορικῆς ἀποχωρήσεώς μας ἀπὸ τὸ Παλέρμο, 23.05.1992, διεδραματίσθη ἡ δολοφονία, ἀπὸ τὴν ἰταλικὴ Μαφία, τοῦ δικαστοῦ Τζιοβάνι Φαλιόνε. Ὁ Φαλιόνε δολοφονήθηκε μὲ τὴν γυναίκα του Φραντσέσκα Μορβίλο (καὶ ἡ ἴδια δικαστῆς) καὶ τρεῖς ἀστυνομικούς (Ροκο Ντὶ Σίλο, Ἀντόνιο Μοντινάρο, καὶ Βίτο Σιφάνι), κοντὰ στὸ Κάπατσι, στὸν αὐτοκινητόδρομο πρὸς τὸ Διεθνὲς Ἀεροδρόμιο τοῦ Παλέρμο. Τὸ θωρακισμένο Fiat Corma, μὲ τὸ ὁποῖο ταξίδευε, ἀνετινάχθη τὴν στιγμὴν διελύσεώς του μὲ ἐκτιμώμενη ταχύτητα 160 km/h πάνω ἀπὸ βόμβα 350 kg ἐκρηκτικῶν, ἡ ὁποία εἶχε τοποθετηθεῖ σὲ πλευρικούς χάνδακες τοῦ δρόμου. Ἡ δολοφονία ὁργανώθηκε ἀπὸ τὸν Σαλβατόρε Ρίνα, ὡς ἐκδίκηση γιὰ τὴν καταδίκη πολλῶν μελῶν τῆς Μαφίας στὶς Δίκες Μάξι. (Πηγή: Wikipedia)

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΨΑΛΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Κωνσταντίνος Χαρίλ. Καραγκούνης

κύριε Πρόεδρε, φίλεργος, φίλιστωρ και φιλότεχνος ομήγυρις,

οφείλω και εγώ βαθύτατες ευχαριστίες προς τους διοργανωτές του συνεδρίου, για την τιμή την οποία μου περιποιήθηκαν, συμπεριλαμβάνοντάς με στους συνέδρους της παρούσης Διεθνούς Συναντήσεως.

Ευρίσκομαι εδώ υπό την τριπλή ιδιότητά μου του Θεολόγου, του Διδάκτορος Βυζαντινής Μουσικολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και του διδασκάλου Ελληνικής Παραδοσιακής και Βυζαντινής Μουσικής (Ψαλτικής Τέχνης) στο Μουσικό Σχολείο Βόλου. Η εργασία που σήμερα θα σας παρουσιάσω, «Η Ελληνική και Διεθνής Επιστημονική Βιβλιογραφία και Αρθρογραφία για την Ελληνική Εκκλησιαστική Ψαλτική Τέχνη» (της καλούμενης καταχρηστικώς Βυζαντινής Μουσικής) αποτελεί καρπό πολυετούς έρευνας, με σκοπό τη συγκέντρωση ολοκλήρου, ει δυνατόν, του βιβλιογραφικού πλούτου, που παρήχθη και συνεχώς παράγεται εντός του ελληνικού χώρου και «εις άπασαν την Οικουμένην», για την Ψαλτική Τέχνη της Ορθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας.

Η έρευνα για πρώτη φορά παρουσιάστηκε στο Παλέρμο της Σικελίας το Μάιο του 1992 στα πλαίσια του συμποσίου Conferenza Musicale Mediterranea με θέμα "La musica in Grecia oggi attivita e ricerca". Τότε είχαν συγκεντρωθεί οι από τον ΙΖ' αιώνα και μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '80 επιστημονικές εργασίες, ο αριθμός των οποίων έφτασε συνολικώς τους πεντακοσίους <500> τίτλους.

Η εξέλιξη της έρευνας ανακοινώθηκε στο Ηράκλειο Κρήτης το έτος 1997, μετά μια πενταετία, στα πλαίσια ενός διεθνούς συνεδρίου του ΕΛ.Ο.Τ. (Ελληνικού Οργανισμού Τυποποίησης) για την παρουσίαση του Ελληνικού Προτύπου Μουσικής Γραμματοσειράς -ή, ορθότερα, σηματοδοσειράς- "Greek Byzantine Musical Notation" με σκοπό την παγκόσμια χρήση αυτής σε ηλεκτρονικό υπολογιστή. Η έρευνα, καλύπτοντας και το πρώτο εξάμηνο του 1997, εμπλούτισε την αρχική συλλογή με τριακόσιες <300> επιπλέον μελέτες, ανεβάζοντας τον ολικό αριθμό τίτλων στους οκτακόσιους <800>.

Σήμερα, με χαρά παρουσιάζονται οι τελευταίες εξελίξεις της επιστήμης της Βυζαντινής Μουσικολογίας, όπως αυτές διαφαίνονται μέσω της παρακολούθησης της σχετικής συγγραφικής παραγωγής ως και τα τέλη του έτους 2003. Στην τρίτη αυτή φάση επισημάνθηκαν επτακόσιες πενήντα <750> νέες μελέτες, ανεβάζοντας τον αριθμό των συγκεντρωθέντων τίτλων στους χίλιους πεντακόσιους <1500>.

Θα ήταν αφελές να θεωρηθεί ότι η παρούσα εργασία είναι πλήρης, όμως σίγουρα πρόκειται για αρκετά ενημερωμένη βιβλιογραφική παρουσίαση, δεδομένου ότι στο παρελθόν δεν έχει γίνει άλλη σχετική απόπειρα. Δυο-τρεις εκδόσεις βιβλιογραφικού περιεχομένου για την Εκκλησιαστική Μουσική, που είδαν το φως της δημοσιότητας στον ελλαδικό χώρο, αποτελούν πολύτιμο υλικό, όμως αυτές συγκεντρώνουν μόνο τις μουσικές εκδόσεις από το 1820 κι εξής (παλαιύτητα μουσικά βιβλία και νεώτερες μουσικές συλλογές). Τέτοιες είναι οι εργασίες του Γεωργίου Λαδά, *Τα πρώτα τυπωμένα βιβλία Βυζαντινής Μουσικής*, Αθήνα 1978, του Γεωργίου Χατζηθεοδώρου, *Βιβλιογραφία της Βυζαντινής Εκκλησιαστικής Μουσικής - Περίοδος Α' (1820-1899)*, Θεσσαλονίκη 1988, καθώς και του καθηγητού του Πανεπιστημίου Μακεδονίας Αντωνίου Αλυγιζάκη, *Έκθεσις παλαιών εντύπων Βυζαντινής Εκκλησιαστικής Μουσικής - Περίοδος 1820-1910*, Θεσσαλονίκη 1998. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η ξενόγλωσ-

- Στην δὲ Σύνοδο, εἶχα ἀναλάβει τὴν εὐθύνη παρουσιάσεως τῆς λειτουργικότητος τῆς σηματοδευομένης *Stathis*. Ὅφειλα νὰ δειξῶ, δηλαδή, πῶς τὰ ἠλεκτρονικῶς σχεδιασθέντα σηματοδευόμενα τῆς Ψαλτικῆς εἶναι χρησιμὰ, ἐπομένως· α') μποροῦν νὰ δακτυλογραφοῦνται μὲ μόνον τὸ πληκτρολόγιον ἑνὸς ἠλεκτρονικοῦ ὑπολογιστοῦ (χωρὶς ἀνάγκη χρήσεως «ποντικοῦ») καὶ β') ἔχει καταστήθῃ ἐφικτὸν, τὸ κάθε σημάδι, κατὰ τὴν πληκτρολόγησίν του, νὰ τοποθετεῖται ἀπευθείας στὴν θέση του, χωρὶς διαμεσολάβηση ἄλλου τεχνικοῦ μέσου (χωρὶς, π.χ., τὴν διαδικασία «drag and place» μὲ τὸ «mouse»), γεγονός λίαν χρονοβόρον καὶ ἐξουθενωτικόν.

Τὰ ὑπόλοιπα τὰ περιγράφει ὁ καθηγητὴς Στάθης στὴν ἐπομένη παράγραφο¹¹:

«Στὸ τέλος οἱ ψάλτες ἔβαλαν τὸ Κεκραζάριο σὲ ἀΐχο, ἀπ' τὴν ὀθόνη στὴν ὁποία ὁ Κώστας Καραγκούνης τὸ στοιχειοθετοῦσε ἐκεῖνη τὴν ὥρα στὸν ὑπολογιστὴ καὶ ταυτοχρόνως τὸ πρόεβαλε. (Σημείωση δική μου: Τὸν Χορὸ τῶν Ψαλτῶν διηύθυνε ὁ Πρωτοψάλτης καὶ καθηγητὴς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, Ἐμμανουὴλ Σουργιάδης.) Ἡ ἐκπληξὴ καὶ ὁ θαυμασμός, τὰ χειροκροτήματα καὶ τὰ συγχαρητήρια ἐκεῖ στὴν αἴθουσα, καὶ ἔπειτα ἡ ἀγαλλίαση καὶ ἡ κρασοκατάλυξη, μὲ ὅλη τὴν εὐθυμίαν τῆς κρητικῆς ταβέρνας, σφράγισαν τὴν τελετὴ τῆς ἱστορικῆς παγκόσμιας κωδικοποιήσεως τῶν εὐλογημένων σηματοδευομένων τῆς Ἑλληνικῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, δηλαδή τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς.»

Ἐπιτέλους, ἡ μουσικὴ σηματοδευομένη κατοχυρώθηκε ἐπίσημως, κωδικοποιήθηκε διεθνῶς καὶ εἰσήχθη στὸ πακέτο Ἀλφαβήτων καὶ Ἰδιογραμμάτων τῶν γλωσσῶν τοῦ κόσμου κατὰ τὴν διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τῆς ἱστορικῆς γιὰ τὴν Ψαλτικὴν, γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ γιὰ τὴν Ἑλλάδα Συνόδου ISO / IEC στὸ Ἡράκλειο Κρήτης, κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ 30 Ἰουνίου 1997 ἕως 04 Ἰουλίου 1997. Μεταφέρω καὶ πάλι πῆς σημειώσεις τοῦ Καθηγητοῦ:

*«Τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα τῶν Πρακτικῶν τῆς Διεθνούς Κωδικοποιήσεως τῆς σηματοδευομένης *Stathis* εἶναι τὸ ἀκόλουθο:*

Universal Multiple Octet Coded Character Set

ISO/IEC JTC 1/SC 2/WG 2 N1604, Date: 1997-07-04

Source: WG 2 meeting 33, Herakleion, Crete, Greece; 1997-06-30/07-04

“RESOLUTION M.33.13 (Greek Byzantine Musical signs): Unanimous

WG accepts the repertoire of 246 Greek Byzantine Musical signs proposed in document N1582 (based on documents N1208 and N1375) with the following changes:

a. combining characters are to be shown in the code tables with dotted circles

b. provisional code positions will be in plane 1 starting at D000.

This repertoire will be held in a collection of characters to be encoded in the future part 2 of ISO/IEC 10646.”

¹¹ Γρ. Θ. Στάθης, *Γένεση καὶ Ἐξέλιξη τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Σημειογραφίας καὶ οἱ Τυπογραφικὲς Χαράξεις*, στὸν τόμο «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...», ὁ.π., σελ. 237, σὲ ὑποσημείωση.

Γιὰ τὸν πανηγυρικό ἐορτασμό αὐτῆς τῆς ἑλληνικῆς ἐπιτυχίας, κατὰ τὴ λήξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου ISO / IEC στὸ Ἡράκλειο Κρήτης, μοῦ ἀνατέθηκε νὰ σχεδιάσω τὴ σχετικὴ τελετὴ, καὶ νὰ ἀναλάβω πῶς σχετικὲς συνεννοήσεις...»¹²

Μετὰ τὸν ἀνωτέρω περιγραφέντα θρίαμβο, τὸ ζήτημα δὲν ἐκλείσει. Ὑπῆρχαν διάφορα ζητήματα πρὸς διευθέτησιν:

«Γιάτι γιὰ τὰ σημάδια τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, καὶ σ' αὐτὴν τὴ σύνοδο τοῦ ISO (Ἀθήνα, 18 - 26 Σεπτεμβρίου 2000). Τὸ θέμα τώρα εἶναι κυρίως διαδικαστικό· ἡ κατοχύρωσις, δηλαδὴ τῆς κωδικοποιήσεως, ἀφοῦ τηρήθηκαν ὅλες οἱ προδιαγραφές. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ σημαδοσειρὰ θὰ ἐμφαίνεται στὸ πακέτο τῶν Ἀλφαβητῶν καὶ Ἰδιογραμμάτων τῶν γλωσσῶν τοῦ κόσμου (*part 2 of ISO/IEC 10646*), καὶ θὰ λείπει ἡ λειτουργικότητά της, ἡ ὁποία πρόκειται νὰ ὀλοκληρωθῆ σύντομα.»¹³

Ὅπως, φαίνεται ἀπὸ τὴν σημείωσιν αὐτὴ, παρὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς κατοχυρώσεως καὶ κωδικοποιήσεως τῆς μουσικῆς σημαδοσειρᾶς, ἔμενε σὲ ἐκκρεμότητα ἡ τακτοποίηση τῆς λειτουργικότητός της. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι, ἐνῶ εἶχαν σχεδιαστεῖ καὶ τακτοποιηθεῖ στὸ πληκτρολόγιο ὅλα τὰ σημεῖα καὶ τὰ σύμβολα τῆς ψαλτικῆς σημειογραφίας, στὴν πράξιν δὲν ἦταν δυνατὴ ἡ χρῆσις τους, διότι, κατὰ τὴν πληκτρολόγησίν τους, δὲν «ἔπεφταν» σὲ σωστὴ θέση, σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες παρασημάνσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν μελῶν. Ἐπρεπε, δηλαδὴ, νὰ ρυθμιστοῦν οἱ κατὰ πλάτος καὶ ὕψος ἀποστάσεις καὶ σχέσεις τους, κάτι τὸ ὁποῖο εἶχαμε μὲν σὲ μεγάλο βαθμὸ προβλέψει μὲ τὸν Καθηγητὴ κατὰ τὸν σχεδιασμὸ τῶν σημαδίων, ἀλλὰ ὁ χρόνος καὶ ἡ ἔλλειψις ἐιδικῆς τεχνογνωσίας δὲν ἐπέτρεψε τὴν ὀλοκλήρωσίν του.

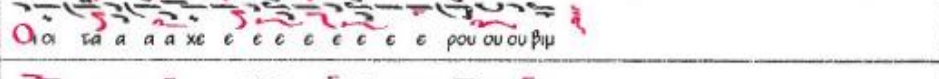

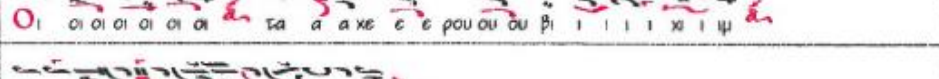

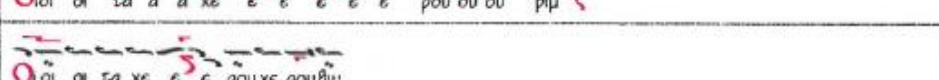

Ὅφείλω, λοιπόν, ἐδῶ μία διευκρίνισιν:

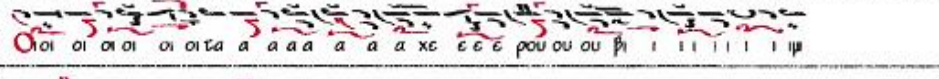
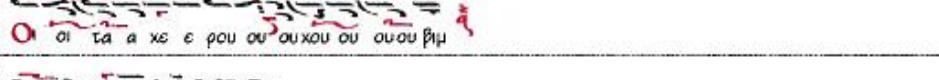
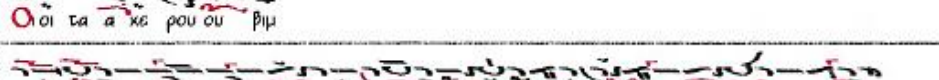
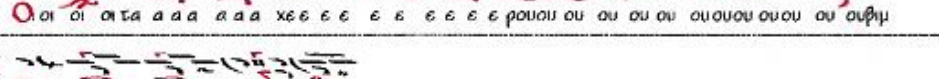

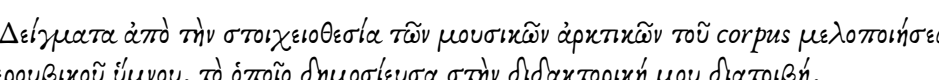
Σημειώθηκε στὰ προηγούμενα, ὅτι στὸ Ἡράκλειο παρουσιάστηκε ἡ λειτουργικότης τῆς σημαδοσειρᾶς. Αὐτὸ δὲν εἶναι μὲν ψευδές, εἶναι ὅμως ἡ μισὴ ἀλήθεια. Στὴν πραγματικότητα, παρουσιάστηκε ἡ δυνατότητα λειτουργικοποιήσεως τῆς σημαδοσειρᾶς. Παρουσιάστηκε ἕνα δείγμα γραφῆς μουσικοῦ κειμένου, γιὰ τὸ ὁποῖο εἶχε γίνει μία σχετικὴ προεργασία λειτουργικότητος· ὅμως, δὲν εἶχαν ὀλοκληρωθεῖ τὰ πάντα, διότι κάτι τέτοιο ἦταν πολὺ χρονοβόρο καὶ λίαν ἐπίπονο. Μὲ τὴν τεχνογνωσίαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἔπρεπε ὅλες οἱ ρυθμίσεις νὰ γίνον «χειροκίνητα», κατὰ πῶς λέγεται στὴν ὀρολογία τῶν ὑπολογιστῶν. Τὰ τότε προγράμματα σχεδια-

¹² Γρ. Θ. Στάθης, *Τριθέκτη καὶ Κοντάκιον τῶν Χριστουγέννων*, ὁ.π., σελ. 24 - 25. Βλ. καὶ στὸ Μνημονάρι τῆς 7ης Ἰουλίου 1997, τοῦ ἰδίου, *Παρουσίαση τοῦ Ἑλληνικοῦ Προτύπου "Greek Byzantine Musical Notation System" (Ἑλληνο-Βυζαντινὸ Μουσικὸ Σημειογραφικὸ Σύστημα)*, Ἡράκλειο, Δευτέρα, 7 Ἰουλίου 1997, στὸν τόμο «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...», ὁ.π., σελ. 236.

¹³ Μνημονάρι τῆς 21ης Σεπτεμβρίου 2000, ὁ.π., σελ. 232.

59	ΜΠΑΛΑΣΙΟΣ ΙΕΡΕΥΣ	165 α	
59	ΜΠΑΛΑΣΙΟΣ ΙΕΡΕΥΣ	166 α	
60	ΚΟΣΜΑΣ ΜΑΚΕΔΩΝ	175 α	
62	ΑΡΣΕΝΙΟΣ ΚΥΔΩΝΙΑΣ	181 α	
62	ΑΡΣΕΝΙΟΣ ΚΥΔΩΝΙΑΣ	182 α 4φ	
63	ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΙΒΗΡΙΤΗΣ	192 α	
64	ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ	194 α	
65	ΙΩΑΚΕΙΜ ΒΙΖΥΗΣ	196 α	
68	ΔΑΝΙΗΛ ΔΟΥΣΚΙΩΤΗΣ	206 α	
71	ΔΑΜΙΑΝΟΣ ΒΑΤΟΠΕΔΙΝΟΣ	209 α	
72	ΠΕΤΡΟΣ ΜΠΕΡΒΕΚΤΗΣ	211 α	

72	ΠΕΤΡΟΣ ΜΠΕΡΕΚΕΤΗΣ	212 α	
72	ΠΕΤΡΟΣ ΜΠΕΡΕΚΕΤΗΣ	223 8ηχο	
74	ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΙΕΡΕΥΣ	228 α	
75	ΠΑΥΛΟΣ ΙΕΡΕΥΣ	234 α πλ.α	
76	ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	236 α	
77	ΚΑΛΙΣΤΟΣ ΠΡΟΥΣΑΛΗΣ	242 α 4φ	
77	ΚΑΛΙΣΤΟΣ ΠΡΟΥΣΑΛΗΣ	243 α	
78	ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΒΕΡΓΗΣ	251 α	
80	ΑΝΘΙΜΟΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ	261 α	
81	ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ ΙΒΗΡΙΤΗΣ	263 α	
83	ΘΕΩΝΑΣ ΣΙΜΩΝΟΠΕΤΡΙΤΗΣ	268 α	

Εἰκόνες 22^α - 24^η : Δείγματα ἀπὸ τὴν στοιχειοθεσίαν τῶν μουσικῶν ἀρκετικῶν τοῦ corpus μελοποιήσεων τοῦ Χερουβικοῦ ὕμνου, τὸ ὁποῖο δημοσίευσεν ἐν τῇ διδασκαρικῇ μου διατριβῇ.

Τὸ γιγαντιαῖο αὐτὸ ἔργο ἀνέλαβε ὁ ἐξάιρετος τυπογράφος, ἐπιστήθιος φίλος τοῦ Καθηγητοῦ, Ἰωάννης Σούκης, ἀποκλειστικῶς γιὰ ὑπολογιστὴ περιβάλλοντος Apple - Macintosh, πάλι ὑπὸ τὴν καθοδήγηση τοῦ Στάθη, ὁ ὁποῖος σημειώνει:

«Ἐγὼ κι ὁ φίλος τυπογράφος Γιάννης Σούκης ἔχουμε ἐτοιμάσει τὴ λειτουργικότητα τοῦ συστήματος, μὲ κατασκευὴ περίπου 10 - 12 συμπλεγμάτων. Ὅλα τ' ἄλλα σημάδια λειτουργοῦν ἀνακαλούμενα μεμονωμένα. Πρόκειται γιὰ μιὰ εὐφυῆ κατάκτηση. Λειτουργοῦν σ' ἓνα πληκτρολόγιο ὅλα τὰ σημάδια τῆς Μεσο-βυζαντινῆς καὶ Νεο-ελληνικῆς σημειογραφίας...»¹⁴

«Πρῶτο δειγμὰ ἠλεκτρονικῆς στοιχειοθεσίας τῶν σημαδιῶν αὐτῶν ὁ καλὸς φίλος Γιάννης Σούκης ἔκανε τὸ κοντάκιο "Ἡ παρθένος σήμερον" κατὰ τὸ κοντακαριακὸ μέλος ποὺ μέλισσα ἐγὼ καὶ ἦταν ἤδη στοιχειοθετημένο ἀπ' τὸν Κώστα Καραγκούνη μὲ τὴν ἴδια σημαδοσειρά, ἀλλὰ μὲ τὴ δική του στοιχειοθετικὴ πρακτική.»¹⁵

Δυστυχῶς, ἡ σπουδαία καὶ ἐξαιρετικῆς σημασίας ἐργασία τοῦ Σούκη ἀφοροῦσε ἀποκλειστικῶς τὴν ομάδα ὑπολογιστῶν ποὺ εἶναι γνωστὴ ὡς τεχνολογία Macintosh, καὶ ὄχι τοὺς συμβατοὺς ὑπολογιστὲς (IBM/PC). Καὶ ἐνῶ ἡ Macintosh σημαδοσειρὰ χρησιμοποιήθηκε σὲ ὅλες πὶς λαμπρὲς ἐκδόσεις τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας, παρέμενε ἐπὶ χρόνια ἀδύνατη ἡ χρῆση τῆς StathisSeries σὲ συμβατοὺς, ὅπως προεγράφη, ὑπολογιστὲς. Ἡ ὀλοκλήρωση αὐτῆς τῆς ἐργασίας βάραινε ἐμένα, προσωπικῶς, ἀποτελῶντας συνάμα ἓνα μεγάλο μου ὄνειρο. Πολλοὶ δὲ συνάδελφοι καὶ μαθητὲς μου μὲ προέτρεπαν νὰ ἀσχοληθῶ κάποτε μὲ τὸ ἔργο αὐτό.

Πράγματι, μὲ τὴν καθοδήγηση σὲ ζητήματα τεχνολογίας τοῦ τυπογράφου Ἰωάννη Σούκη καὶ ἀκόμη τριῶν καλῶν φίλων (τοῦ μαθητοῦ μου στὴν Ψαλτικὴ Θωμᾶ Διαμαντῆ, τεχνικοῦ ὑπολογιστῶν καὶ δικτύων, μετεκπαιδευθέντος στὸν Καναδᾶ· τοῦ τότε ὑποψηφίου διδάκτορος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας, μουσικολόγου Γεωργίου Σμάνη· καὶ τοῦ μαθητοῦ μου Κυριάκου Μακρῆ, μηχανολόγου ἀξιοματικοῦ τῆς ἐλληνικῆς Πολεμικῆς Ἀεροπορίας - οἱ δύο τελευταῖοι καὶ σὲ ρόλο δοκιμαστῶν / testers τῆς σημαδοσειρᾶς, γιὰ περαιτέρω βελτιώσεις της), κατέστη δυνατὴ ἡ ὀλοκλήρωση τῆς πρώτης ἐκδόσεώς της.

Στὴν πραγματικότητα, πρόκειται γιὰ δύο σημαδοσειρές, οἱ ὁποῖες καλύπτουν πὶς ἀνάγκες γραφῆς τῆς Νέας Μεθόδου Ἀναλυτικῆς Σημειογραφίας (δὲν ἔχει γίνει καμμία πρόβλεψη γιὰ τὴν παλαιὰ στενογραφικὴ μέθοδο). Στὴν γραμματοσειρὰ GSSKXK.Grbyznot.NM.Prsmntk.PC ἔχουν συμπεριληφθῆ ὅλα τὰ σημεία καὶ σύμβολα: Μαρτυρίες Ἦχων, Μαρτυρίες Φθόγγων, Χαρακτήρες Ποσότητος, Ποιότητος, Χρόνου, Συμπλοκὲς Χαρακτήρων Ποσότητος, Σημεῖα Ἀλ-

¹⁴ Ὁ.π., σελ. 232.

¹⁵ Μνημονάρι τῆς 23ης Σεπτεμβρίου 2000, ὁ.π., σελ. 233 - 234.

Πρὸς διευκόλυνση τῶν πιθανῶν χρηστῶν αὐτῆς τῆς ἐκδοχῆς τῆς *StathisSeries* γιὰ PC, ἔχω καταρτίσει ποικίλους Πίνακες, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότεροι εἶναι οἱ ἑξῆς:

α. Πίνακας ἀλφαβητικὸς τῶν Σημαδιῶν ἀνὰ κατηγορία, μὲ πῆς θέσεις αὐτῶν στὸ πληκτρολόγιο συμβατοῦ ὑπολογιστοῦ.

β. Πίνακας τῶν θέσεων τῶν Σημαδιῶν στὸ πληκτρολόγιο (μὲ ἀπεικόνιση τῶν πληκτρολογίων καὶ πῆς θέσεις τῶν Σημαδοφάνων σὲ αὐτό).

γ. Πίνακας Δειγμάτων, μὲ λεπτομερεῖς ὁδηγίες γιὰ τὴν σειρά πληκτρολογήσεως τῶν Σημαδιῶν, ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνεται ἡ αὐτόματη τοποθέτησή τους στὴν σωστὴ θέση.

Κλείνοντας, σημειῶνω μερικὰ ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐν λόγω *StathisSeries* σηματοσειρᾶς τῆς προσαρμοσμένης γιὰ PC.

- Τὰ σημάδια ἔχουν τοποθετηθεῖ τόσο στὸ ἐλληνικὸ ὅσο καὶ στὸ ἀγγλικὸ πληκτρολόγιο (π.χ. λ, Λ, l, L).

- Στὸ ἐλληνικὸ πληκτρολόγιο ἔχει γίνει χρῆση ὅλων τῶν θέσεων πεζῶν καὶ κεφαλαίων γραμμάτων, ἀκόμη δὲ καὶ τῶν θέσεων τῶν φωνηέντων γραμμάτων μὲ τόνο ἢ διαλυτικὰ ἢ τόνο καὶ διαλυτικὰ συγχρόνως (π.χ. ι, Ι, ί, Ί, ἰ, Ἰ, ἰ̇).

- Ἐγινε προσπάθεια κάθε σημάδι νὰ τοποθετηθεῖ στὸ πλήκτρο μὲ τὸ ἀρχικὸ γράμμα τοῦ ὀνόματός του (π.χ. τὸ Ὀλίγον στὸ «ο», ἡ Πεταστή στὸ «π», τὸ Κέντημα στὸ «κ», τὰ Κεντήματα στὸ «Κ» κ.ο.κ.), ὅπου δὲ κάτι τέτοιο δὲν ἦταν ἐφικτό, χρησιμοποιήθηκε τὸ δεύτερο γράμμα τοῦ ὀνόματος τῶν Σημαδιῶν (π.χ. τὸ Ἴσον στὸ «σ», οἱ Διέσεις στὰ «ι», «Ι», «ί», «Ί», «ἰ», «Ἰ», «ἰ̇», κλπ), ἢ καὶ κάποιο χαρακτηριστικὸ γράμμα τοῦ ὀνόματος (π.χ. ἡ Ὑπορορὴ στὸ «ρ»).

- Οἱ Μαρτυρίες τῶν Ἦχων καὶ τῶν Φθόγγων εἶναι ὅλες τοποθετημένες στὰ πλήκτρα τῶν ἀριθμῶν, σὲ κάτω καὶ ἄνω θέση.

- Κατὰ τὴν πληκτρολόγηση δὲν χρειάζεται νὰ πληκτρολογεῖται κενὸ (τὸ πλήκτρο *space*) μεταξὺ τῶν Σημαδιῶν. Τὸ *space* χρησιμοποιεῖται μόνον γιὰ τὸ ἀπλωμα τοῦ μουσικοῦ κειμένου ἕως τὸ τέλος τῆς ἀράδας, γιὰ «πλήρη στοίχιση».

- Τέλος, δυστυχῶς, δὲν κατέστη ἐφικτὴ ἡ αὐτόματη τοποθέτηση τῶν γραμμάτων τοῦ κειμένου κάτω ἀπὸ κάθε σημάδι. Ἡ στοίχιση γίνεται μὲ τὴν χρῆση κενῶν ἀπὸ γράμμα σὲ γράμμα, μὲ τὸ πλήκτρο *space*.

ΚΧΚ - Βόλος

Μέχρις ἐδῶ ἔγραφα ἕως τὴν 17^η Ἰανουαρίου 2022. Τὰ ἐπόμενα προσέθεσα μερικές ἡμέρες ἀργότερα, ὅταν ὁ Καθηγητὴς μοῦ ἐνεπιστεύθη ἕνα ἀνέκδοτο Μνημονάρι του.

Τὰ... Μεθέορτα καὶ ἡ... Ἀπόδοσις

Ἵλα τὰ οἰκονόμησε ὁ Κύριος, μὲ τος τρόπους τοὺς ὁποίους ἄριστα Ἐκεῖνος γνωρίζει, καὶ ὄλα ἀπέβησαν -μὲ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο- καλὰ κι εὐλογημένα. Ἐντούτοις, προσφάτως, μία νέα ἐξέλιξη ἔμελλε νὰ ὀλοκληρώσει πλήρως τὴν ἐν λόγῳ ἐθνική, ἐκκλησιαστική καὶ ψαλτική / μουσικολογική εὐεργεσία τοῦ καθηγητοῦ Στάθης, καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη, ἀφιλοκερδῆ καὶ ἀνιδιοτελεῆ προσφορά τῆς μουσικῆς σημαδοσειρᾶς StathisSeries στὸ ἱερο-ψαλτικό, ἐπιστημονικό καὶ λοιπὸ κοινό, πρὸς χρῆση αὐτῆς κατὰ πῖς ἀνάγκες ἐκάστου καὶ εἰς τὸ γεώργιον κάθε ἐργάτου τῆς Ψαλτικῆς, τέχνης καὶ ἐπιστήμης.

Πρόσωπο - κλειδὸν γιὰ τὴν παροῦσα ἐξέλιξη ἐστάθη ὁ Χρῆστος Καζῖλας, γιὰ τὸν ρόλο τοῦ ὁποίου θὰ γράψω εὐθὺς ἀμέσως, ἐφόσον ὁ Καθηγητῆς εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ ἐμπιστευθῆ τὴν μεταξὺ τους σπουδαία ἀλληλογραφία.

Ἵ Χρῆστος Καζῖλας, γνωστὸς ἀπὸ πῖς ἐκδόσεις «Ἠχάδιν», ἐπικοινωνῆσε μὲ τὸν Καθηγητῆ μὲ ἠλεκτρονική ἐπιστολή του τῆς 20^{ης} Ἰουνίου 2017, σταλμένη ἀπὸ τὴν Βοστώνη, ὅπου προσφάτως εἶχε ἐγκατασταθεῖ. Στὸ μείλ ἐκεῖνο ἐξέταξε διερευνητικῶς πῖς προθέσεις τοῦ Στάθης σχετικῶς μὲ τὴν διάθεση τῆς σημαδοσειρᾶς StathisSeries στὸ εὐρὺ κοινό καὶ πρότεινε τὴν προσαρμογή αὐτῆς, προκειμένου νὰ καταστῆ συμβατῆ μὲ τὸ δωρεὰν πρόγραμμα τῆς γνωστῆς ιστοσελίδος www.papline.gr. Τὴν ἐπιστολή του ἐκλείνει μὲ τὴν φράση: «Ἐχω τὴν ἀπόψη ὅτι πάρα πολλοὶ ψάλτες ποὺ γράφουν παρπιτοῦρες θὰ χαιρετίσουν μὲ ἐνθουσιασμό αὐτὴν τὴν κίνηση. Θὰ χαίρομαι πολὺ νὰ μάθαινα τὸ πῶς βλέπετε μία τέτοια κίνηση.»

Ἵ Στάθης ἀπαντᾷ στὸ μείλ τοῦ Χρήστου Καζῖλα δύο μέρες ἀργότερα, σπῖς 22 Ἰουνίου 2017, Ἐπειτα ἀπὸ ἓνα προοίμιο εὐχῶν καὶ παρηγορητικῶν λόγων, ὅπως μᾶς ἔχει συνηθίσει, ἔρχεται εὐθὺς εἰς στὸ προκείμενον θέμα: «Μοῦ μίλησε ὁ ἀγαπητὸς μου Γρηγόρης Ἀναστασίου ὅτι τοῦ ζήτησες τὴν γνώμη νὰ ἀπευθυνθεῖς σέ μένα γιὰ τὸ θέμα τῆς σημαδοσειρᾶς μου. Ἀπὸ τότε ποὺ ἐγκρίθηκε "υμάνιτους" στὴν Σύνοδο τοῦ ISO στὸ Ἡράκλειο Κρήτης (1997-06-30 / 07-04) ὡς ἑλληνικό πρότυπο «Greek Byzantine Musical signs», μὲσω τοῦ ΕΛΛΟΤ ἢ κωδικοποίηση τῶν 246 σημαδιῶν μὲ τὴν δική μου χάραξη, ποὺ ἀπὸ τότε στὴν φανέρωσή της φέρει τὸ ὄνομά μου Stathis Series, δὲν ἀσχολήθηκα περισσότερο μὲ σχετικὴ κατοχύρωση τῆς πατρότητάς της, γιὰτὶ ἀνέμενα τὴν δημοσίευσή της στὸ σχετικὸ πρόγραμμα τῆς ISO. Ἡ δημοσίευση ἀργοῦσε, καὶ δὲν ξέρω τελικὰ ἀν ἔγινε. Νομίζω πῶς ναί, ἀλλὰ δὲν ξέρω πότε καὶ ποῦ, σέ ποῖον ἰστότοπο. Ἵστερα, ἀπ' τὸ 2005 καὶ μετὰ εἶχα τὴν μεγάλη δοκιμασία [...], δὲν παρακολούθησα τὴν τύχη αὐτοῦ τοῦ πνευματικοῦ μου παιδιοῦ. Ἐξέρω ὅτι κάποιοι τὴν πῆραν αὐτὴν τὴν σημαδοσειρά, ἄλλοι τὴν τροποποίησαν λίγο καὶ βλέπω διάφορα μουσικά κείμενα καὶ ἀναγνωρίζω τὰ καλὰ μου σημαδάκια! Τώρα, θεωρῶ ὅτι μᾶλλον κέρδος θὰ εἶναι νὰ ἀναρτηθῆ σέ κάποιον σοβαρὸ

φορέα και να είναι "είς κοινόν όφελος", όπως πάντα κάνω και λέω. Δεν ξέρω τί ακριβώς σκέφτεσαι και ποῦ θεωρεῖς καλό να αναρτηθεῖ. Δεν θα εἶχα αντίρρηση, κατ' ἀρχήν, με' έναν βασικό όρο: να αναρτηθεῖ με' τὸ γνωριστικό της όνομα, δηλαδή *Stathis Series...*»

Ὁ Χρῆστος Καζῖλας ἀπαντᾷ τὴν ἀμέσως ἐπομένη (23 Ἰουνίου 2017). «Καλημέρα σας, σεβαστέ μου κ. Καθηγητά [...] Εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ γραμματοσειρὰ ἔφερε και' θα' φέρει τὸ ὄνομά σας ἢ ὅποιο ἐσεῖς θέλετε. Τὸ πρόγραμμα προϋποθέτει ὅτι τὸ σύνολο τῶν σημαδιῶν κατατάσσονται σὲ 5 γραμματοσειρές. Αὐτὴ τὴ στιγμή τὸ ἐν λόγω πρόγραμμα ἔρχεται μαζί με' 2 οἰκογένειες γραμματοσειρῶν, τὴν *BZ* και' τὴν *MK*. Γιὰ να' γράφει ὁ χρήστης, χρειάζεται πχ. τὴν *BZByzantine* γιὰ τοὺς πιὸ συχνούς ποσοτικούς χαρακτήρες, *BZFthores* γιὰ τῆς φθορές, *BZISON* γιὰ τὰ ἰσοκρατήματα, *BZLoira* γιὰ τοὺς λιγότερο συχνὰ ἐμφανιζόμενους χαρακτήρες και' *BZPalaiia* γιὰ χαρακτήρες τῆς παλαιᾶς γραφῆς. Ὅποτε οἱ γραμματοσειρές πού θα' παραχθοῦν θα' εἶναι *X_Byzantine*, *X_Fthores*, *X_Ison*, *X_Loira*, και' *X_Palaiia*, ὅπου τὸ *X* θα' εἶναι τὸ ὄνομα πού θα' διαλέξετε [...] Γενικὰ θεωρῶ ὅτι θα' εἶναι ἀρκετὰ εὐκόλη ἡ διαδικασία να' παραχθεῖ μιὰ οἰκογένεια γραμματοσειρῶν γιὰ τὰ μουσικὰ σημάδια τῆς Νέας Μεθόδου [...]. Τὸ πιὸ δύσκολο εἶναι κατασταθεῖ πραγματικὰ λειτουργικὴ ἡ γραμματοσειρὰ γιὰ τὴν παλαιὰ σημειογραφία [...]. Θα' προσπαθῆσω να' τοποθετήσω στὰ σωστὰ πλήκτρα τοὺς χαρακτήρες τῆς παλαιᾶς γραφῆς, ὥστε να' μπορεῖ να' χρησιμοποιηθεῖ ἀποτελεσματικὰ. Θα' χρειαστῶ μόνο τὴν καθοδήγησή σας γιὰ να' ξέρω ποιοὶ χαρακτήρες γράφονται μόνοι τους και' ποιοὶ συμπλέκονται.

Τὴν διάθεσή της μπορεῖτε να' τὴν κάνετε ὅπως ἐσεῖς θέλετε. Θα' μπορούσε να' διατεθεῖ μέσα ἀπὸ τὴν ἱστοσελίδα τοῦ Ἰδρύματος, μιᾶς και' δὲν εἶναι ὑποχρεωτικό να' ἐνσωματωθεῖ στὸ πρόγραμμα. Θα' εἶναι μιὰ γραμματοσειρὰ πού θα' τὴν ἐγκαθιστᾷ ὁ χρήστης ὅπως ὅλες τῆς ἄλλες. Ἐπίσης, ἐὰν θέλετε να' δοθεῖ μεγαλύτερη ἐκταση-προβολὴ μπορούμε να' φτιάξουμε ἕνα *mini-site* (ὡς *subdomain* στὴν ἱστοσελίδα τοῦ Ἰδρύματος, πχ. www.stathisfont.ibyzmusic.gr) με' [σχεδὸν] μηδενικό κόστος πού να' ἔχει και' ἄλλο ὑλικὸ ἢ διάφορα ἄρθρα σας γιὰ τὴν σημειογραφία...»

Ἀπὸ τὸ καλοκαίρι τοῦ 2017 ἕως τὸν χειμῶνα τοῦ 2019-2020 μεσολάβησαν μερικὰ σύντομα μηνύματα μεταξὺ τοῦ Καθηγητοῦ, τοῦ Χρῆστου Καζῖλα και' τοῦ Γρηγόρη Ἀναστασίου, στὰ ὅποια περιγράφεται ἡ πορεία τῆς προσαρμογῆς τῆς *StathisSeries* στὸ σύστημα γραφῆς τοῦ Χρῆστου, οἱ δοκιμὲς τοῦ τελευταίου, οἱ παρατηρήσεις-προτάσεις τοῦ Καθηγητοῦ, οἱ ἐν τῶ μεταξὺ βελτιώσεις και' ἄλλα σχετικὰ. Ὡσπου φθάνουμε στῆς ἀρχὲς Φεβρουαρίου 2020, ὅταν ὁ μὲν Καζῖλας ἔστειλε μερικὰ δείγματα στὸν Στάθη, ὁ δὲ Καθηγητὴς ἀπάντησε με' λεπτομερεῖς παρατηρήσεις, σὲ ἐπιστολὴ του τῆς 5^{ης} Φεβρουαρίου 2020, τὴν ὅποια παραθέτω αὐτούσια:

«Γρηγόριος Στάθης, Πλατανιά, 5 Φεβρουαρίου 2020.

Ἀγαπητέ μου Χρῆστο, καλημέρα.

Χτὲς τὸ βράδι, τελικὰ, μπόρεσα και' ἀσχολήθηκα λίγο με' τὴν σημαδοσειρὰ και' τὰ δυὸ

μεγάλα δείγματα που μου έστειλες. Έκτύπωσα και δύο τρείς σελίδες να τη δώ, την σημαδοσειρά, σε τελική μορφή, και έκανα και σύγκριση με την “πραγματική” κι “απείραχτη” σημαδοσειρά που χρησιμοποιούμε εδώ, εγώ κι ο Γρηγόρης, σε όλες τις εκδόσεις μας του Ίδρυματος Βυζαντινής Μουσικολογίας. Το πρώτο ξάφνιασμά μου είναι απογοητευτικό! Κυρίως για την τόση “πάχυνση” που έχουν όλα τα σημάδια! Έξαφανίζεται η λεπτότητα και κομψότητα της σημαδοσειράς. Και νομίζω ότι δεν έγινε κανονική μεγέθυνση, αλλά μια έπιβολή μαυρίσματος (bold βαρύ) στο ίδιο μέγεθος - είχε του κάθε σημαδιού, με αποτέλεσμα να εξαφανισθούν οι λεπτές ισοροπίες της μορφής του κάθε σημαδιού, που τόσο πολύ επιδιώξα στην πρωτογένεσή τους. Αυτό που σου λέω τώρα εδώ είναι καιριο! Κοντά σ’ αυτό είναι η “πυκνότητα” των σημαδιών όταν βρίσκονται σε σύνθεση μεταξύ τους. Δηλαδή, Όλιγον και επάνω του Ίσον και Κεντήματα με Γοργό, ~ ή Όλιγον και από κάτω Κέντημα και Αντικένωμα, ~ ή ακόμα χειρότερα, Ίσον και από κάτω Κέντημα και Αντικένωμα και Άπλή, ~ ή Απόστροφος και Αντικένωμα και Άπλή, ~ και Βαρεία και Απόστροφος με Αντικένωμα και Άπλή. Κι εκείνο το Ύφέν το τόσο μεγάλο και παχύ και πλατύ βγάζει μάτι! σαν παράταυρο στοιχειό στην όλη εικόνα της σημειογραφίας, που ουσιαστικά δεν χρειάζεται, γιατί σ’ αυτές τις περιπτώσεις που το βάζεις ή φωνή από μόνη της πηγαίνει “δεμένη” δεν μπορεί να κοπεί (μετά το παρεστιγμένο Γοργό) για να χρειάζεται το Ύφέν να το δηλώνει. Αυτό το έκαναν οι πρωτοφάλτες μελοποιοί (Πρίγγος, Στανίτσας και άλλοι) και οι εκδότες των έργων τους, έτσι άβασάνιστα, χωρίς καμιά ουσιαστική ψαλτική ωφελιμότητα. Κι οι Μαρτυρίες όλες έχουν το ίδιο πρόβλημα: είναι πολύ συμπιεσμένες· θέλουν λίγο ν’ ανασάνουν, θέλουν λίγο άνοιγμα, κυρίως αυτές που έχουν τρείς σειρές: Δι και οι μικρές Δυ Απόστροφοι και το μαρτυρικό σημάδι του Δι, και όλες οι άλλες με τρείς σειρές σημαδιών. Δεν σκέφτηκες να βάλεις Όξεία αντί για Όλιγο σε όλες τις περιπτώσεις όπου χρειάζεται; για να έχει επάνω της το Ίσον με Κεντήματα κλπ., ή από κάτω της τα Κεντήματα ή το Κέντημα και με Αντικένωμα κλπ. Ξέρεις την μελέτη μου για την “Όρθογραφία Όλιγου, Όξείας και Πεταστής”; Αν δεν την έχεις να σου την στείλω. Νομίζω ότι είναι αναρτημένη, αλλά εγώ δεν ξέρω ποῦ.

Καλέ μου Χρήστο, Τα έγγραφα αυτά λίγο έντονα, γιατί πρέπει κάποια πράγματα να διορθωθούν, και πρώτο και κύριο να ελαφρυνθῆ η σημειογραφία απ’ το πολύ πάχος της! Και ύστερα απ’ αυτό να βρεθεί η βασιλική τομή, ή αισθητική ισοροπία των σημαδιών μεταξύ τους κατά την πλοκή, το kerning δηλαδή. Και είδα και μᾶλλον με ικανοποιεί η διόρθωση του πλησιάζματος των σημαδιών μετά από Βαρεία. Θεωρώ ότι με την φιλοτιμία και την αγάπη που σε διακρίνει γ’ αυτό το θέμα θα βρεῖς την καλή, την καλύτερη, λύση και για όλα αυτά που με αγάπη σου γράφω, αλλά και με το μάτι του “αισθητικοῦ” τυπογράφου. Πρέπει να σωθεῖ η κομψότητα αυτής της σημαδοσειράς, που τόσο πολύ κοπιάσαμε, εγώ με την έμπνευση και το όραμα του ωραίου κι ο Κώστας, ο Καραγκούνης με την ύπομονή του να κεντάει με τὸν κένσορα τὸ ὄραμά

μου, δράμα τελειότητας και σωτηρίας - διατήρησης τῆς ιστορικήs αἰσθητικῆs πού τὸ κάθε σημάδι κουβαλάει. Γιατί, ὅπως θὰ διάβασες ἴσως στὸν τόμο - ἀφιέρωμα, «Τιμὴ πρὸς τὸν Διδάσκαλον», τὸ κάθε σημάδι, τὰ περισσότερα, εἶναι ἀντίγραφα ἀπὸ χειρόγραφα τοῦ τάδε καὶ τοῦ δείνα σπουδαίου κωδικογράφου ἢ καὶ μελοποιοῦ τοῦ ἴδιου· γιὰ παράδειγμα τοῦ Μπερεκέτη, τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, τοῦ Εὐαγγελينوῦ Σκοπελίτου, καὶ τῶσων ἄλλων. Μὴ τὰ χάσουμε τώρα ἐδῶ ὅλα αὐτά! Δὲν ξέρω τί ἄλλο μπορῶ νὰ σοῦ πῶ τώρα. Θεωρῶ ὅτι μπορεῖ νὰ βελτιωθεῖ ἡ αἰσθητικὴ εἰκόνα τῆς σημαδοσειράs, γιὰ νὰ ἴναι τὸ ὁμορφότερο ἴσως ἐργαλεῖο γιὰ διάδοση τῆς Ψαλτικῆs, νὰ ἴναι «ἡ» σημαδοσειρά! μὲ ὅλη τὴν αἰσθητικὴ ιστορικότητά της. Καὶ σ' αὐτὸ θὰ συμβάλει καὶ ἡ δική σου ἀποφασιστικὴ εὐαισθησία καὶ ὑπομονή - ἐπιμονή. Θὰ περιμένω νέα σου, μὲ κάποια ἀνυπομονησία, γιὰ τὴν καλὴ συνέχιση.

Μὲ τὴν ἀγάπη μου. Γρηγόριος Στάθης.»

Παρότι εἶναι λεπτομέρειες, γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ πράγματος, σημειῶνω ἐδῶ μερικὰ χαρακτηριστικὰ σημεῖα ἀπὸ τὴν ἀπάντηση τοῦ Χρήστου Καζίλα (στὶς 11 Φεβρουαρίου τοῦ 2020):

«Σὰς εὐχαριστῶ πολὺ γιὰ πῆs παρατηρήσεις σας καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη σας σὲ ἐμένα. Τὰ κείμενα πού σὰs ἔστειλα δὲν τὰ ἔχω πληκτρολογήσει ἐγώ. Ἦταν ἐτοιμα στημένα καὶ ἐγὼ ἀπλῶs ἄλλαξα τὴ γραμματοσειρά [...]. Δὲν εἶχα προσέξει ὅτι ὅλα τὰ κείμενα ἦταν γυρισμένα στὸ **bold** [...]. Ἐφπάζα πῆs συμπλοκῆs χαρακτήρων πού μοῦ ὑποδείξατε. Ἐπίσης, ἐφάρμοσα πῆs παρατηρήσεις σας γιὰ πῆs γραμματοσειρές [...]. Τὴν ὀξεία [...] τὴν ἔχω φτιάξει. Δὲν τὴν εἶδατε στὰ κείμενα, διότι δὲν τὴν εἶχαν χρησιμοποιήσει αὐτοὶ πού δημιούργησαν πῆs παρτιτούρες [...]. Σὰs στέλνω τὸ “Χαίροις ἀσκητικῶν...” τοῦ Ἰωάνναφ, γραμμένο ἀπὸ ἐμένα ἀπ’ εὐθείας στὸ πρόγραμμα. Ὅ,τι δὲν σὰs ἀρέσει μου τὸ λέτε γιὰ νὰ τὸ διορθώσω. Ἐπίσης, ἐπισυνάπτω ἕνα ἀρχεῖο μὲ τοὺς χαρακτήρες ὅλους μαζὶ καὶ ἕνα ἀρχεῖο μὲ κάποιες συμπλοκῆs, πού μοῦ φαίνεται ὅτι εἶναι οἱ πιὸ περίπλοκες. Μὲ ἐκτίμηση Χρῆστος.»

Ἡ ἀπάντηση τοῦ Στάθη στὶς 26 Φεβρουαρίου 2020, μὲ τὴν γνωστὴ του εὐγένεια:

«Ἀγαπητέ μου Χρῆστο, καλησπέρα. Εὐχαριστῶ γιὰ τὸ ἀναλυτικὸ γράμμα σου καὶ πῆs διευκρινίσεις πού κάνεις, κι εὐχαριστῶ καὶ γιὰ τὰ τρία παραδείγματα πλοκῆs τῶν σημαδιῶν πού μου ἔστειλες. Μοῦ φαίνονται, τώρα, ὅλα καλά. Κι ἡσύχασα πού δὲν εἶναι παραποιημένα τὰ σημάδια μου! Νὰ εἶσαι καλά.»

Ἐξαιρετικό, ὅμως, ἐνδιαφέρον ἔχει ἡ συνέχεια τῆς συγκεκριμένηs ἠλεκτρονικήs ἐπιστολῆs, ὅπου ὁ Καθηγητῆs -ἐπιτραπήτω μοι- «δίνει γραμμὴ» γιὰ τὸν χαρακτήρα καὶ τὸ ὕφος τῆs σχεδιαζόμενης γραμματοσειράs:

«Γιὰ τὰ τρία συγκεκριμένα πράγματα πού ρωτᾶs: 1. Ἐννοεῖs τὴν μικρὴ Ὑψιλή πού εἶναι πάνω ἀπ’ τὸ μαρτυρικὸ σημεῖο τοῦ α’ ἤχου; Ὑπάρχει αὐτὴ ἡ συγκεκριμένη μαρτυρία στὸν πῆ-

νακα τῶν σημαδιῶν. 2. Τὸ Ὑφέν ἐγὼ προσωπικά, δὲν τὸ πολυχρησιμοποιῶ, καὶ μᾶλλον δὲν χρειάζεται πούθενά. Ἄς ὑπάρχει σὰν σημαδί γιὰ "εἰδικὴ ζήτηση, κατὰ περιπτώση". 3. Τὸ Τζάκισμα ὄχι, δὲν τὸ θέλω, δὲν χρειάζεται νὰ μπλέκουμε τὰ πράγματα. Δὲν ἔχει διαφορετικὴ ἐνέργεια ἀπ' τὸ Κλάσμα, στὴν ἀναλυτικὴ σημειογραφία τῆς Νέας Μεθόδου, ἐννοῶ. Γιὰ ἱστορικοὺς ὀρθογραφικοὺς λόγους ἴσως χρειάζεται καμιά φορά γιὰ στοιχειοθεσία παλαιῶν κειμένων, τοῦ 10-12 αἰῶνος, πράγμα ἀπίθανο δηλαδὴ. Γιὰ τὴν χρῆση τῆς Ὁξείας καὶ γιὰ τὰ σημάδια μεγάλο Σύνδεσμο, μεγάλο Ὁμαλό καὶ μεγάλο Ἀντικένωμα, αὐτὰ ὑπάρχουν...»

Ὅπως ἤδη εἶναι φανερό, ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα, στὴν συζήτηση γιὰ λειτουργικοποίηση τῆς StathisSeries ἀπὸ τὸν Χρήστο Καζίλα ἐμπλέκεται καὶ ὁ τότε Ἐπιστημονικὸς Συνεργάτης τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας Γρηγόρης Ἀναστασίου, ὁ ὁποῖος ἔπαιξε καταλυτικὸ ρόλο στὸν τομέα τῶν δοκιμῶν τῆς σηματοσειρᾶς, τόσο στὸ περιβάλλον τῶν Mac ὑπολογιστῶν, ὅσο καὶ στὰ Windows τῶν PCs. Δὲν εἶναι, δυστυχῶς, δυνατὸν, νὰ μεταφέρω ἐδῶ ὅλες τῆς συνομιλίες ποὺ διημερίφθησαν μετὰξὺ Χρήστου καὶ Γρηγόρη Ἀναστασίου, γι' αὐτὸ πηγαίνω κατευθεῖαν στὸ μείλ τοῦ Καζίλα πρὸς τὸν Καθηγητὴ καὶ τὸν Ἀναστασίου, τῆς 4^{ης} Μαΐου 2020:

«Σεβαστὲ καθηγητά, ἀγαπητὲ Γρηγόρη Ἀναστασίου Χριστὸς Ἀνέστη.

Σᾶς ἀποστέλλω τὴν τελευταία (καὶ μᾶλλον τελικὴ;) ἐκδοσὴ τῆς γραμματοσειρᾶς Stathis γιὰ τὰ Windows. Ἐχῶ διορθώσει πάρα πολλὰ πράγματα ἀπὸ τὴν τελευταία ἐπικοινωνία μας. Ὁ δημιουργὸς τοῦ προγράμματος «Μουσικὰ Κείμενα» (σ.σ. ΜΚ), ποὺ τὴν ἔλεγε, δὲν εἶχε νὰ μοῦ κάνει διορθώσεις, ὁπότε θεωρῶ ὅτι τὸ τεχνικὸ μέρος εἶναι ἔτοιμο. Θὰ ἤθελα νὰ ἔχω τῆς δικές σας παρατηρήσεις γιὰ τὸ οὐσιαστικὸ κομμάτι πρὶν τὴν τελικὴ παράδοση!

Μὲ πολλὴ ἐκτίμηση, Χρήστος Καζίλας.»

Ἐν τῷ μετὰξὺ, καὶ ἐνῶ συνεχιζόταν οἱ ἐν λόγω συζητήσεις καὶ προσπάθειες λειτουργικοποιήσεως τῆς StathisSeries, ἀρκετοὶ εἶχαν μὲ ποικίλους τρόπους «ἀντιγράψει» τὴν σηματοσειρὰ καὶ εἶχαν προχωρήσει σὲ δημοσιοποίηση τῶν «ἀντιγραφικῶν τους κόπων». Πολλοὶ εἶχαν «ὑποκλέψει» τὴν σηματοσειρὰ μὲ τὴν γνωστὴ μέθοδο «σκαναρίσματος» τῶν Σημαδιῶν ἀπὸ τὰ δημοσιευμένα κείμενα τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας καί, παραποιῶντας αὐτὴν ποικιλοτρόπως (παχαίνοντας, πλαταίνοντας, λεπταίνοντας, ταυύοντας ἢ σμικρύνοντας αὐτήν), τὴν ἐμεταχειρίζοντο σὲ δημοσιεύματά τους, χωρὶς καμμία εὐαισθησία καὶ τιμιότητα νὰ ἀναφέρουν τὸν ἀρχικὸ ἐμπνευστὴ καὶ δημιουργό της, καθηγητὴ Στάθη. Μία τέτοια περίπτωσις, ἐπὶ παραδείγματι, ἀποτελεῖ ἕνας πίνακας τῶν σηματοφῶνων τῆς Νέας Μεθόδου ἀπὸ τὴν σηματοσειρὰ StathisSeries (πρὸς τιμὴν τους, μὲ ἀναφορὰ στὸν Καθηγητὴ). Ὁ πίνακας εὕρισκετο (ὑπάρχει ἀκόμη) ἀναρτημένος στὸν σύνδεσμο <https://github.com/t-bullock/KA-New-Stathis> ἤδη πρὸ τῆς ἐπισήμου δημοσιοποιήσεως τῆς StathisSeries, γεγονός τὸ ὁποῖο, καθὼς συμπεραίνω ἀπὸ

τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Στάθη με τὸς Καζίλα καὶ Ἀναστασίου, προεκάλεσε ἀρκετὸν πονοκέφαλο στὸν πρῶτο.

[Παραθέτω με φωτογραφικὴ λήψη, μία σελίδα τοῦ ιστοχώρου, ὅπου ὀδηγεῖ ὁ σύνδεσμος <https://github.com/t-bullock/KA-New-Stathis#readme>, στὸν ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ Στάθης στὴν ἀλληλογραφία του τῆς 15^{ης} Φεβρουαρίου τοῦ 2021 με τὸς Καζίλα καὶ Ἀναστασίου. Ὅποιος γνωρίζει καλῶς τὴν σηματοδοσιὰ StathisSeries, εὐκόλως ἀντιλαμβάνεται, ὅτι στοὺς ἐξῆς πίνακες τὰ σηματοδῶφωνα εἶναι «ἐρασιτεχνικῶς» τροποποιημένα, με ἀποτέλεσμα νὰ ἔχει ἐπέλθει μία ἀνισορροπία στοὺς μεταξὺ τους συσχετισμούς.]

☰ README.md

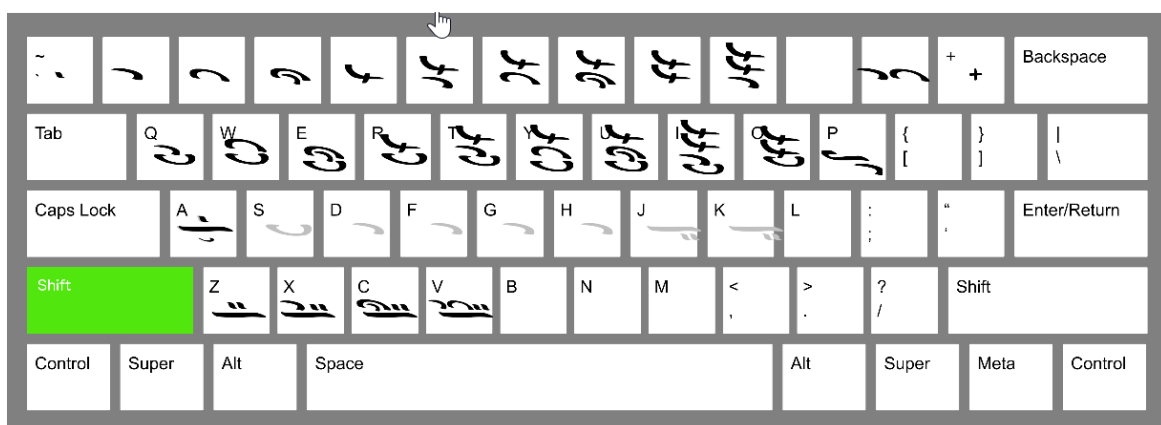
KA New Stathis

KA New Stathis is a typeface imitating the style of scores written by Professor Grigorios Stathis from the University of Athens. While KA Old Stathis tries to closely mimic Grigorios' font, KA New Stathis elongates some neumes to better suite long English syllables that might be placed below them.

This font is designed for typing Byzantine Music Scores using [Kassia](#), but can be used in any word processor or text editor.

Key Combinations

Kassia Main

Ὁ Γρηγόρης Ἀναστασίου, ἀπαντῶντας σὲ σχεπικὴ ἐρώτηση τοῦ Καθηγητοῦ (σὲ μείλ του τῆς 15^{ης} Φεβρουαρίου 2021), γράφει:

«Καλημέρα. Δὲν ξέρω τί εἶναι αὐτό. Σίγουρα πρόκειται γιὰ ἄλλη περίπτωση. Εἶναι ἀνεξαρτητο ἀπὸ τοῦ Καζίλα. Νομίζω ὅλοι πλέον θὰ παίρνουν τὰ σημάδια ὅπως τὰ σχεδιάσατε καὶ θὰ τὰ λειτουργοῦν μὲ τὰ συστήματα ποὺ ἤδη χρησιμοποιοῦν. Τὰ σχέδια εἶναι προσβάσιμα καὶ ἐλεύθερα μέσῳ τῆς τυποποίησης τῶν γλωσσῶν *unicode standard U1D000.pdf* καὶ νομίζω τὸ μόνο ποὺ χρειάζεται εἶναι νὰ προσαρμόσει ὅποιος θέλει τὰ σημάδια στὸ σύστημα ποὺ ἤδη χρησιμοποιεῖ, πράγμα ποὺ ὅπως καταλαβαίνω γίνεται ὅλο καὶ πρὸ εὐκολο πλέον. Πρὶν ἀπὸ μερικά χρόνια θυμᾶμαι μοῦ εἶχε δείξει ὁ Νίκος Μπούρης, πῶς μπορούσε κάποιος νὰ παίρνει τὰ σημάδια ἀπὸ τὸ ἴντερνετ καὶ νὰ στοιχειοθετῆ ὑποτυπωδῶς, μὲ ἕνα πρόγραμμα ποὺ λεγόταν *babel* (Βαβέλ, φαντάζομαι). Τὸ χρησιμοποίησα τότε νὰ περνᾶω σημάδια μεμονωμένα σὲ κείμενα *Word*, ἀλλὰ δὲν μπορούσα νὰ γράψω ὁλόκληρα κείμενα.»

Ἐνδιαφέρουσες εἶναι καὶ οἱ διευκρινίσεις ποὺ ἔδωσε στὸν Στάθη ἐπὶ τοῦ θέματος ὁ Καζίλας μὲ μείλ του τῆς 18^{ης} Φεβρουαρίου 2021:

«Σεβαστέ μου κ. Καθηγητά, σᾶς εὐχαριστῶ πολὺ γιὰ τὸ μήνυμά σας [...]. Ὁ πρῶτος σύνδεσμος... προέρχεται ἀπὸ ἕναν Ἀμερικανό, τὸν ὁποῖο γνωρίζω ἐλάχιστα. Εἶναι προγραμματιστὴς καὶ ἀσχολεῖται ἐρασιτεχνικά. Τὸ βᾶρος ποὺ δίνει εἶναι στὴ δημιουργία λογισμικοῦ κατάλληλου γιὰ τὴν συγγραφή ψαλτικῶν κειμένων στὴν ἀγγλικὴ (ἐφαρμόζουν ἕνα πρότυπο συγγραφῆς ποὺ δυσκολεύει τὴν πληκτρολόγηση μὲ τὰ ὑπάρχοντα δωρεὰν προγράμματα). Μοῦ εἶχε πει ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ τὸ προχωρήσει γιατί δὲν ἔχει χρόνο. Ὁ δεύτερος εἶναι μέρος τῆς συμμετοχῆς τοῦ ΕΛ/ΛΑΚ σὲ φετινὸ καλοκαιρινὸ σχολεῖο τῆς Google γιὰ τὴν δική της γραμματοσειρά. Ἴσως γι' αὐτὸ δὲ μνημονεύουν καθόλου τὴ δουλειὰ ποὺ εἶχατε κάνει μὲ τὸ *Unicode Consortium*. Ὅπως σᾶς εἶχα πει, πλέον δημιουργοῦνται πολλὰ λογισμικά τὰ ὁποῖα μποροῦν νὰ χρησιμοποιοῦν ὑφιστάμενες γραμματοσειρές ἢ ἀκόμα καὶ νὰ δημιουργοῦν νέες. Γι' αὐτὸ σᾶς εἶχα προτείνει τὴν μετατροπὴ τῆς *StathisSeries* σὲ ἕνα ἀπὸ αὐτά, γιὰ νὰ ἔχετε τὸ προβάδισμα καὶ νὰ πιστωθεῖτε ἐσεῖς τὴν συνεισφορά καὶ ὄχι διάφοροι ἄλλοι. Εἶμαι στὴ διάθεσή σας γιὰ ὅ,τι χρειάζεται. Μὲ τιμὴ Χρῆστος Καζίλας.»

2 Ἰουλίου 2021. Ἡμερομηνία σταθμὸς γιὰ τὴν *StathisSeries*. Ἴδου τὸ κείμενο τοῦ μείλ τοῦ Χρήστου Καζίλα πρὸς τὸν Στάθη, σὲ τόνο λίαν ἐνθουσιώδη:

«Σεβαστέ μου καθηγητά καλησπέρα σας. Θέλω νὰ σᾶς ἐνημερώσω ὅτι πρὶν ἀπὸ λίγο ἀνέβασα στὸ Ψαλτολόγιο τὴν περίφημη γραμματοσειρά σας *StathisSeries* συνοδευόμενη ἀπὸ ἕνα κείμενο ποὺ μοῦ ἔστειλε ὁ Γρηγόρης. Θέλω νὰ σᾶς εὐχαριστήσω πολὺ γιὰ τὴν ἐμπιστοσύνη σας ἀλλὰ καὶ τὴν παρότρυνσή σας νὰ ὁλοκληρωθεῖ αὐτὴ ἢ τόσο χρήσιμη προσπάθεια. Μὲ τιμὴ Χ.Κ.»

Για την ιστορία, τὸ ἀρχικὸ κείμενο ποὺ ἀναρτήθηκε στὸ Psalтоlogion, μὲ πῖς σχετικὲς πληροφορίες γιὰ τὴν σημαδοσειρά, ἀντικατεστάθηκε τὴν ἐπομένη μὲ ἓνα πληρέστερο, τὸ ὁποῖο ἐπιμελήθηκε ὁ Γρηγόρης Ἀναστασίου, ὑπὸ πῖς ὁδηγίες τοῦ Καθηγητοῦ, φυσικά. Σὲ μνημονάρι του τῆς ἐπομένης ἡμέρας (τῆς 3^{ης} Ἰουλίου 2021) ὁ Στάθης σημείωσε τὰ παρακάτω: Εἶναι ἔκδηλη ἡ ἔγνοια καὶ ἡ ἀγωνία του γιὰ τὴν καλὴ ἔκβαση τοῦ πράγματος.

«Κοίταξα, μόλις σηκώθηκα τώρα τὸ πρωὶ τοῦ Σαββάτου, μήπως ἔχω κάποιο μήνυμα ἀπ' τὸν Γρηγόρη -δὲν τηλεφωνηθήκαμε χτές τὸ βράδι- καὶ δὲν εἶδα κάτι. Σκέφτηκα λίγο καὶ ξανάνοιξα τὸ Ψαλτολόγιο, νὰ δῶ ἂν εἶναι ἀναρτημένο τὸ πρῶτο κείμενο ἢ ἂν τὸ ἄλλαξαν, μὲ πρωτοβουλία του Χρήστου Καζίλα. Καὶ πράγματι, εἶδα ὅτι τὸ ἄλλαξαν! Τώρα εἶναι ἀναρτημένο τὸ τελικὸ κείμενο μὲ πῖς δικές μου προσθήκες καὶ κάποιες διορθώσεις στὸ κείμενο ποὺ πρωτοκατάρπισε τόσο φιλότιμα ὁ Γρηγόρης. Δόξα τῷ Θεῷ!»

Ἐπειτα καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν τελευταία φροντίδα, ἡ ψαλμική σημαδοσειρὰ StathisSeries εἶναι ἐλεύθερη, στὴν διάθεση ὅλου τοῦ ἱεροψαλμικοῦ καὶ βυζαντινομουσικολογικοῦ κοινοῦ, στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν κόσμον ἅπαντα, σὲ Δύση καὶ Ἀνατολή - Βορὰ καὶ Νότο, καὶ τοιοῦτοτρόπως ὀλοκληρώθηκε ἡ μικρὴ αὐτὴ «Ὀδύσεια» μὲ αἴσιο καὶ εὐλογημένο τέλος. Ὁ ἐπίλογος γράφεται μὲ τὸ ἀκόλουθο εὐχαριστήριον μέιλ τοῦ Καθηγητοῦ πρὸς τὸν Χρῆστο Καζίλα (ὁ Δάσκαλος εἶναι δάσκαλος σὲ κάθε του πράξει καὶ κίνησι!).

«Gregorios Stathis 7:01 μ.μ. [3 Ἰουλίου 2021] πρὸς Χρῆστος.

Ἀγαπητέ μου Χρῆστο, καλησπέρα. Εὐχαριστῶ γιὰ τὸ γράμμα σου μὲ τὴν καταληκτικὴ ἐνέργειά σου, καταληκτικὴ τῶν προσπαθειῶν σου τῶσων μηνῶν -τῶσων χρόνων! τεσσάρων, ἀπ' τὴν 17 Ἰουνίου 2017 ποὺ μοῦ πρωτόγραψες καὶ μὲ ρώτησες σχετικὰ-, δηλαδὴ τὴν ἀνάρτησιν τῆς σημαδοσειρᾶς στὸ διαδίκτυο καὶ πρῶτα στὸ Ψαλτολόγιον. Χαίρω καὶ σὲ συγχαίρω γιὰ τὸ καλὸ ἀποτέλεσμα ποὺ κατάφερες! Σοῦ γράφω σήμερα, γιὰτὶ ἤθελα νὰ δῶ καὶ τὴν τελικὴ ἀνάρτησιν, σὲ ἀντικατάστασιν τῆς πρώτης προχτές, μὲ τὸ πλήρες εἰσαγωγικὸ κείμενο. Καὶ εἶδα σήμερα τὸ πρωὶ αὐτὴν τὴν ἀντικατάστασιν καὶ χάρηκα. Μίλησα καὶ μὲ τὸν Γρηγόρη καὶ εἶπαμε τὰ σχετικὰ. Μίλησα καὶ μὲ τὸν ἀγαπητό μου Κώστα Καραγκούνη, ποὺ μοῦ πρόσφερε τὸ χέρι του τότε στὸν κέρσορα γιὰ τὸν σχεδιασμὸ τῶν σημαδιῶν, καὶ χάρηκε κι αὐτὸς πολὺ! Ὅλοι, λοιπόν, χαρήκαμε, σὰν νὰ στήσαμε πανηγύρι, καὶ βλέπω ἀπ' τὰ πρῶτα σχόλια ὅτι τὴν περιμέναν ἀπὸ χρόνια αὐτὴν τὴν εὐεργεσία! Νὰ δώσει ὁ καλὸς Θεὸς νὰ τὴν χρησιμοποιοῦσιν πρὸς ἕμνησιν καὶ δόξα τῶν θαυμασίων του! Νὰ εἶσαι καλά, Χρῆστο, ἐσὺ κι ἡ οἰκογένειά σου καὶ νὰ προκόβεις μὲ τὴν χάρη τοῦ Θεοῦ. Μὲ τὴν ἀγάπη μου, Γρηγόριος Στάθης.»

[Βάζω ἔδῳ τὴν καταληκτικὴν παράγραφον τῆς ἀνακοινώσεώς μου στὸ ἐν λόγω Ἡ' Συνέδριον τοῦ Ἰδρυμάτος, γιὰ τὴν πληρότητα τοῦ παρόντος κειμένου.]

Κλείνοντας τὴν παροῦσα ἀνακοίνωσις, θεωρῶ ὑποχρέωσή μου, νὰ εὐχαριστήσω θερμότατα τὸν καθηγητὴ μου Γρηγόριον Θ. Στάθη, γιὰ τὴν τιμὴν ποὺ μοῦ ἔκαμε νὰ με συμπεριλάβει εἰς τὴν Ὁμάδα WG2 τοῦ Ελ.Ο.Τ. καὶ γιὰ τὴν εὐκαιρίαν ποὺ μοῦ προσέφερε νὰ συμμετάσχω εἰς αὐτὸ τὸ μνημειώδες γιὰ τὴν Ψαλτικὴν Τέχνην, τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν ἑλληνισμὸν ἔργον. Ἀκόμη, εὐχαριστίες ὑποβάλλω καὶ πρὸς ὅλους ὅσοι ἀνωτέρω ἐμνημονεύθησαν, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο ὑπεστήριξαν ἢ ἐβοήθησαν τὴν συμμετοχήν μου εἰς αὐτό.

ΚΧΚ - Βόλος

8^η Μαρτίου 2022 - Τρίτη τῆς Καθαρᾶς Ἑβδομάδος

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ὡς ἤδη ἐγράφη, κατὰ τὸ ἐπετειακὸ ἔτος 2021, ὁ καθηγητὴς Στάθης προσέφερε ἀφιλοκερδῶς -ὅπως πάντοτε, ἄλλωστε- τὴν Σημαδοσειρὰ *StathisSeries* στὸν ιστότοπο «Ψαλτολόγιον», προκειμένου νὰ τὴν προμηθευθοῦν ἅπαντες οἱ ἐνδιαφερόμενοι γιὰ ἐλεύθερη χρῆση αὐτῆς «εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν». Γιὰ τὴν πληρότητα τῆς παρουσίας ἐργασίας, μεταφέρω ἐδῶ αὐτούσιον τὸ συνοδευτικὸ κείμενο, τὸ ὁποῖο συνέταξε ὁ μέχρι πρότινος Ἐπιστημονικὸς Συνεργάτης καὶ νῦν νέος Διευθυντὴς τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὁ ἀγαπημένος παραδερφός μου, Γρηγόριος Ἀναστασίου:

«Ὁ Ὀμότιμος Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Διευθυντὴς τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας κ. Γρηγόριος Στάθης προφρόνως προσφέρει «εἰς κοινὸν ὄφελος» μιὰ ἐκδοσὴ τῆς περίφημης σημαδοσειρᾶς *StathisSeries*, ποὺ ἔχει σχεδιάσει ὁ ἴδιος καὶ χρησιμοποιεῖται ὡς τῶρα ἀποκλειστικὰ σπὺς ἐκδόσεις τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας.

Ἡ σημαδοσειρὰ *StathisSeries* σχεδιάστηκε ἀπ' τὸν καθηγητὴ Γρηγόριο Στάθη τὸ 1996, μὲ τὴν τεχνικὴ βοήθεια τοῦ μαθητῆ του -ὑποψηφίου διδάκτορος τότε- Κωνσταντίνου Καραγκούνη, γιὰ τὸν σκοπὸ τῆς κωδικοποίησης τοῦ «ἐλληνικοῦ προτύπου τῆς σημειογραφίας τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς» ἀπ' τὸν ΕΛ.Ο.Τ καὶ τὸν διεθνῆ ὄργανισμὸ ISO. Ἡ σχετικὴ κωδικοποίηση περιελήφθη στὸ Πρακτικὸ: *Universal Multiple-Octet Coded Character Set, ISO/IEC JTC 1/SC 2/WG 2 N1604, Date: 1997-07-04, Source: WG 2 meeting 33, Herakleion, Crete, Greece; RESOLUTION M33.13 (Greek Byzantine Musical signs) unanimous.*

Ἡ *StathisSeries* περιλαμβάνει ὅλα τὰ σημάδια, ὅλων τῶν περιόδων τῆς ἐξέλιξως τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς -ἀπ' τὴν πρωτογένεση τῆς σημειογραφίας ὡς ἀπότοκος τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου, περὶ τὰ μέσα τοῦ 10^{ου} αἰῶνος- ἀλλὰ καὶ τῆς προγενέστερης ἐκφωνητικῆς σημειογραφίας, συνολικὰ 246. Γιὰ πὺς «περίοδους τῆς βυζαντινῆς μελοποιίας, παράλληλα μὲ τὴν ἐξέλιξη τῆς βυζαντινῆς σημειογραφίας», ὁ καθηγητὴς Γρηγόριος Στάθης διδάσκει τὰ ἀκόλουθα, πολὺ χρήσιμα:

“Ἡ ὑπερχιλιόχρονη ἱστορία τῆς σημειογραφίας τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς χωρίζεται σὲ διάφορες περιόδους τῆς ἐξέλιξής της. Γιὰ τὸν καθορισμὸ τῶν περιόδων ἐξέλιξης τῆς σημειογραφίας, καὶ παράλληλα τῆς βυζαντινῆς μελουργίας, θεμελιώδη σημασία ἔχουν τὰ φωνητικὰ σημάδια καὶ οἱ ὑποστάσεις -χειρονομικὰ σημάδια-, μὲ τὰ ὁποῖα παρασημαίνεται κάθε μέλος καὶ εἰδικότερα,

α) ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ χρονικὴ γένεση ἢ φανέρωση τῶν σημαδιῶν.

β) ἡ ἐνέργεια τῶν σημαδιῶν.

γ) ἡ ἀχρήστευση ἢ χρονικὴ ἐξαφάνιση κάποιων σημαδιῶν, καὶ

δ) ἡ μεταγραφή -καὶ παλαιότερα ἢ *conversion*- σημαδιῶν καὶ μελῶν.

Σύμφωνα με όλα αυτά, εφόσον συντρέχουν ένα ή δυο ή τρία από τα παραπάνω καθοριστικά κριτήρια, ή και τα τέσσερα, μπορούμε να ορίσουμε τις ακόλουθες χρονικές περιόδους εξέλιξης της βυζαντινής σημειογραφίας.

- Α' περίοδος· Πρώιμη Βυζαντινή Σημειογραφία (950 περίπου – 1177).
- Β' περίοδος· Μέση Πλήρης Βυζαντινή Σημειογραφία (1177 – 1677 περίπου).
- Γ' περίοδος· Μεταβατική Έξηγητική Βυζαντινή Σημειογραφία (1677 περίπου – 1814).
- Δ' περίοδος· Νέα Αναλυτική Βυζαντινή Σημειογραφία ή Νέα Μέθοδος (1814/15 έως σήμερα)."

[Βλ. Γρηγόριος Στάθης, *Οι αναγραμματισμοί και τα μαθήματα της βυζαντινής μελοποιίας, έκδοση νέα ~δέκατη στη σειρά~, κατ' απόδοση στην δημοτική απ' τον Γρηγόριο Αναστασίου, Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας, Αθήνα 2018, σσ. 61 - 63.]*

Ο σχεδιασμός των σημαδιών έγινε με βάση εξαιρετικά και αντιπροσωπευτικά δείγματα της ψαλτικής χειρόγραφης παράδοσης. Πρέπει να σημειωθεί ότι ιδιαίτερα για τα σημάδια της Μέσης πλήρους βυζαντινής σημειογραφίας και της Νέας Μεθόδου αναζητήθηκαν πρότυπα στα χειρόγραφα κάποιων από τους σπουδαιότερους κωδικογράφους και μελοποιούς – δασκάλους της Ψαλτικής Τέχνης. Ίδου πώς περιγράφει ο ίδιος ο καθηγητής Γρ. Στάθης την μέθοδό του:

“Τα έκφωνητικά σημάδια σχεδιάστηκαν με πρότυπο τον κώδικα Λειμῶνος 38, κυρίως, και κάποια άλλα δείγματα κωδικογράφων σε Εὐαγγελιστάρια τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἀπ’ τὴν ἔκδοση ‘Οἰθησαυροὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους’ τῆς Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν, με τελικὴ διόρθωση καὶ ἐνοποίηση τῆς αἰσθητικῆς τοῦ σχεδιασμοῦ ἀπὸ μένα.

Τὰ πρωτοβυζαντινὰ σημάδια καὶ ‘μελωδήματα’ σχεδιάστηκαν με πρότυπο τὸν ἀγιορειτικὸ κώδικα Μ. Λαύρας Γ67 τοῦ 17 αἰῶνος καὶ τοὺς ἄλλους ἀγιορειτικούς κυρίως κώδικες, δείγματα τῶν ὁποίων περιέχονται στὰ *Specimina Notationum Antiquiorum* τοῦ *Oliver Strunk*, καὶ πάλι με ὀριστικὴ ἐνιαία μορφοποίηση ἀπὸ μένα.

Τὰ σημάδια τῆς μεσοβυζαντινῆς καὶ νεοελληνικῆς περιόδου ἔχουν μιὰν ἐνδιαφέρουσα, θαρρῶ, σχεδιαστικὴ ἱστορία. Ξεκινήσαμε με τὸ ‘Ἴσον, ποὺ εἶναι ἀρχή, μέση, τέλος καὶ σύστημα πάντων τῶν σημαδιῶν’, ἀρα καὶ τὸ συχνότερο σημάδι στὴ σημειογραφία. Ἐπρεπε νὰ εἶναι ὁμορφο, καμψὸ καὶ μαζί σοβαρό· νὰ κουβαλάει μαζί του τὴν ὑπερχιλιόχρονη ἱστορία του· νὰ παραπέμπει στὸ παρελθὸν τῆς χειρόγραφης καὶ ἐντυπῆς [ἀπ’ τὸ 1820 καὶ δῶθε] παράδοσης καὶ νὰ ἰσάζει τὸ παρὸν καὶ νὰ διαβαίνει στὸ μέλλον.

Ἐνα βασικὸ σημεῖο ἀναφορᾶς θέλησα νὰ εἶναι οἱ δάσκαλοι Χουρμούζιος καὶ Γρηγόριος. Κοιτάζοντας τὰ χειρόγραφέα τους, κι ἔχοντας ὑπ’ ὄψη ὅλες τῆς διάφορες χαράξεις τῶν τυπογραφικῶν χαρακτήρων –καὶ πρέπει κάποτε ἀπὸ κάποιον νὰ γίνεῖ μιὰ ἐργασία γιὰ τῆς χαράξεις καὶ τὰ τυπογραφεία τῆς σημειογραφικῆς μουσικῆς μας–, ἔμεινα στὸ ‘σύρσιμο’ τῆς πέννας τοῦ

Χουρμουζίου, διαλέγοντας βέβαια την πιο ευτυχισμένη περίπτωση. Πρόκρινα αυτό το πρότυπο, γιατί συγκεφαλαιώνει την αισθητική της χειρόγραφης παράδοσης. Το Ίσον αυτό είναι σχεδόν ίδιο με το Ίσον του Ευαγγελινού Σκοπελίτη (1728). Η λιγυρότητα του Ίσου του Χουρμουζίου ήθελε όπωσδήποτε να συνδυάζεται με το Όλιγον του Χουρμουζίου, σε μια κομψή μορφή, που κρατήθηκε και στην Όξεία. Θέλοντας να έχω και μιάν ισότιμη παραπομπή στον Γρηγόριο Πρωτοψάλτη, τη γραφή του οποίου άλλωστε χάραξε ο Πέτρος Έφέςιος στο Βουκουρέστι και πρωτοδημοσίευσε το Άναστασιματάριο και το Δοξαστάριο [την ίδια περίπου αυτή γραφή του Γρηγορίου κράτησαν και οι ρουμάνοι, σε άλλη χάραξη, στις πρώτες τους μουσικές εκδόσεις το 1823 στη Βιέννη, δίχρωμες μάλιστα!] βρήκα πώς το Έλαφρό είναι πολύ κομψό, άλλ' όχι τόσο πλαγιαστό, και πολύ ταιριαστό στο Ίσο και Όλιγο του Χουρμουζίου. Κι είναι σχεδόν το ίδιο με την Πεταστή που σχεδιάστηκε πάνω στο δικό μου πρότυπο, κρατώντας μια μικρή μύτη αριστερά για να παραπέμπει στην έντυπη παράδοση.

... Με κριτήριο την κομψότητα και την κίνηση στη μορφή των σημαδιών και τη δυνατότητα του συνταιριάσματος διαχρονικά μεταξύ τους, ύστερα από πολλή αναζήτηση και σύγκριση για την τελική επιλογή, διάλεξα και κράτησα τα ακόλουθα σημάδια απ' τη γραφίδα των εξής μεγάλων μελουργών :

- Γερμανού νέων Πατρών (χφ. του έτους 1679) · το Κύλισμα και το Σύναγμα.
- Μπαλάση ιερέως και Νομοφύλακος (χφ. του 1672) · το Τρομικολύγισμα.
- Πέτρου Μπερεκέτη (χφ. μετά το 1682) · την Παρακλητική και το κομψό Γοργό, που χρησιμοποιήθηκε και ως Άργό, καθώς και σε όλα τα παράγωγά τους.
- Κοσμᾶ Ἰβηρίτη και Μακεδόνος (χφ. του 1685) · το δ' του δ' ήχου και το γορθμικό, και το παράγωγό του.
- Άθανασίου πατριάρχου (χφ. του 1687), σε συνδυασμό με τη γραφή του Μελετίου ιερομονάχου (χφ. του 1637) · το Ήμίφωνο και το Ήμίφθορο.
- Ευαγγελινού Σκοπελίτη (χφ. του 1728) · το Τρομικό, το Έκστρεπτό, το Χόρευμα.
- Αντωνίου ιερέως (χφ. του 1685) · το Ουράνισμα.
- Έφραϊμ ιερομονάχου Δουσικiewότου (χφ. του 1782) και Σιλβέστρου ιεροδιακόνου (χφ. του 1713) · το Απόδεσμα.
- Δημητρίου Λώτου (χρφ. του 1767) · το Γοργοσύνθετο και το Άργοσύνθετο.
- Γιώσας Βατοπεδηνού (χφ. του 1771) · το Ξηρόν Κλάσμα.
- Μακαρίου διακόνου (χφ. του 1527) · τη βραχυγραφία πλ., με το λ πάνω απ' το π.
- Θεοδώρου Ροδακινού (1479-90) · την βραχυγραφία του βαρέος ήχου.

Όλα τ' άλλα σημάδια σχεδιάστηκαν πάνω σε δικά μου – με την ειδική πένα μου – χειρόγραφα και με αισθητική έγνοια να ταιριάζουν και μεταξύ τους και με τ' άλλα σημάδια που

μνημόνευσα παραπάνω, που κι εκείνα, άλλωστε, σχεδιάστηκαν με την ίδια έγνοια και το προσωπικό μου αισθητικό κριτήριο για την ένοποιήση τῆς μορφῆς τους. Είχα και την έγνοια στην τελική κίνηση που θά ἔπαιρναν τὰ σημάδια, τὰ φωνητικά κυρίως, νὰ σώζουν και μάλιστα νὰ ἐπιδείχνουν τῆ ἑύση τους, τῆ φορά τῆς ἐνέργειάς τους, κατὰ τὸ λεγόμενο τοῦ Ἀποστόλου Κώνστα Χίου, δηλαδή ὅσα φανερώνουν ἀνάβαση ἀνω νεύουσι, και ὅσα φανερώνουν κατάβαση κάτω νεύουσι.”

Ἡ γοητευτική περιγραφή τῆς δημιουργίας τοῦ καθηγητῆ ὑπάρχει πλήρης στο κείμενό του (ἀπ’ ὅπου και τὰ παραπάνω ἀποσπάσματα) “Ὁ σχεδιασμός τῶν σημαδιῶν τῆς Ψαλπικῆς Τέχνης *StathisSeries*” στὸν τόμο “Τιμὴ πρὸς τὸν Διδάσκαλον. Ἐκφραση ἀγάπης στὸ πρόσωπο τοῦ καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη – Ἀφιέρωμα στὰ ἐξηντάρχρονα τῆς ἡλικίας και στὰ τριαντάρχρονα τῆς ἐπιστημονικῆς και καλλιτεχνικῆς προσφορᾶς του”, ἐκδ. Ἀνατολῆς τὸ Περιήχημα, Ἀθῆναι 2001, σσ. 223 - 234.

Ἡ *StathisSeries* μέχρι τώρα λειτουργοῦσε σὲ συγκεκριμένο σύστημα, ἐμπνευσης τοῦ τυπογράφου Γιάννη Σούκη, τὸ ὁποῖο προϋποθέτει λειτουργικὸ σύστημα Mac OS (Apple), περιβάλλον κειμενογράφου Quark Xpress και γερμανικὸ πληκτρολόγιο. Δέν γνώρισε βεβαίως ἐμπορική διάδοση και χρησιμοποιήθηκε ἀποκλειστικά για πῆς ἐκδόσεις τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας.

Ὁ Χρῆστος Καζίλας προσφέρθηκε με φιλότιμη διάθεση νὰ μετατρέψει τὰ σημάδια τῆς Νέας Μεθόδου ἀπ’ τὴν σηματοσειρὰ *StathisSeries*, ὥστε νὰ λειτουργοῦν στὸ πλαίσιο τοῦ συστήματος MK (Μουσικὰ Κείμενα) τοῦ Δημήτρη Παπαδόπουλου <https://papline.gr> ἀλλὰ και σὲ ὁποιοδήποτε κειμενογράφο, ὡς ἀπλή γραμματοσειρά, ἀκολουθώντας ὡς πρότυπο τὴν οἰκογένεια σηματοσειρῶν BZ (τῶν Στέφανου Σουλδάτου και π. Ἐφραίμ). Ἐπομένως, ὅσα ἀπὸ τὰ σημάδια τῆς χάραξης τοῦ καθηγητῆ Στάθη (*StathisSeries*) μποροῦν νὰ ἀντιστοιχιστοῦν σπῆς ἀνάλογες θέσεις τῶν οἰκογενειῶν σηματοσειρῶν BZ και MK συγκροτοῦν μιὰ νέα οἰκογένεια σηματοσειρῶν με πῆς ἐξῆς ὀνομασίες:

- *Stathis_Byzantina*
- *Stathis_Fthores*
- *Stathis_Ison*
- *Stathis_Loipa*
- *Stathis_Palaia*
- *Stathis_Xronos*

Μ’ αὐτὴν τὴν μορφή, λοιπόν, προσφέρεται στοὺς ψάλτες και ἐκδότες ψαλπικῶν φυλλάδων, για νὰ συμβάλλει σπῆν καλαισθησία τῶν γραπτῶν τους ἢ περίφημη χάραξη τῶν σημαδιῶν τῆς Ψαλπικῆς (τῆς Νέας Μεθόδου) που δημιουργήθηκε ἀπ’ τὸν καθηγητῆ Γρηγόριο Στάθη με

ἔγνοια νὰ ἀποκρυσταλλωθοῦν “οἱ κινήσεις τῆς πέννας ἢ τῆς φτέρας τῶσων μεγάλων μελουργῶν καὶ καλλιτεχνῶν κωδικογράφων τῆς ψαλτικῆς παράδοσης μιᾶς ὑπερχιλιετίας!”. Παρακαλοῦνται μόνο ὅσοι τυχὸν τὴν χρησιμοποιήσουν σὲ ἐπίσημες ἐκδόσεις νὰ μνημονεύουν εἴτε στὸν πρόλογο εἴτε στὸν κολοφῶνα ἢ σὲ ἄλλο ἀρμόδιο τόπο τὸν δημιουργὸ καὶ δωροδότη.

Attachments:

Stathis series Mac version.zip

109.9 KB

Stathis series Win version.zip

109.3 KB»

Τὸ ἀνωτέρω κείμενο ἐλήφθη ἀπὸ τὸν ἐξῆς Σύνδεσμο:

<https://analogion.com/forum/index.php?bread/%CE%A8%CE%B1%CE%BB%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%83%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CE%B4%CE%BF%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%81%CE%AC-stathis-series-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B9%9197/>

(Ἡμερομηνία ἀνακτήσεως, 17 Ἰανουαρίου 2022.)